

Tragovi slavenske mitologije u pisanoj tradiciji novije hrvatske književnosti

---

Korman, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:066418>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Marin Korman

**TRAGOVI SLAVENSKE MITOLOGIJE U
PISANOJ TRADICIJI NOVIJE HRVATSKE
KNJIŽEVNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

MARIN KORMAN

**TRAGOVI SLAVENSKE MITOLOGIJE U
PISANOJ TRADICIJI NOVIJE HRVATSKE
KNJIŽEVNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Ljiljana Marks

Zagreb 2020.

TRAGOVI SLAVENSKE MITOLOGIJE U PISANOJ TRADICIJI NOVIJE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

TRACES OF SLAVIC MYTHOLOGY IN THE WRITTEN TRADITION OF MODERN CROATIAN LITERATURE

Sažetak rada

Mitologija starih naroda, iz zapisa koji su ostavljeni ili usmenom predajom preneseni s koljena na koljeno, iznimno je korisna danas jer omogućava detalja antropološka otkrića i saznanja kako bismo mogli što bliže dočarati način njihova življenja u prošlim vremenima.

Ovaj rad ponajviše se bavio utjecajem slavenske mitologije na život prvih Slavena na ovim područjima, ali i utjecajem iste na modernu književnost u Hrvatskoj. Primarne metode istraživanja u radu bile su analize djela triju prominentnih hrvatskih književnika 20. stoljeća (I. Brlić-Mažuranić, V. Vidrić i V. Nazor), utjecaj koji je pretkršćanska religija naših predaka imala na nastanak njihovih djela i pojašnjavanje razloga zbog kojih su autori odlučili uzeti baš slavensku mitologiju kao jedan od glavnih motivatora za nastanak njihovih tekstova. Objašnjenja korištenja slavenske mitologije u djelima tih istih autora dana su i kroz velik broj stručne literature i poznatih zapisa znanstvenika koji su se bavili ili koji se bave proučavanjem starih vremena, drevnih religija i književnosti kako bi se jasno mogle istražiti crte, motive i elemente pomoću kojih su ti "tragovi" slavenske kulture dospjeli do modernijih dana i njihovih utjecaja na modernu književnost hrvatskog naroda.

Ključne riječi: mitologija, književnost, Slaveni

Abstract

The mythology of ancient peoples, from records left or passed down orally from generation to generation, is extremely useful to us today because it provides detailed anthropological discoveries and insights so that we can get as close as possible to recreating their way of life in the past.

This paper mostly dealt with the influence of Slavic mythology on the life of the first Slavs in these areas, but also with the influence of the same mythology on modern literature in Croatia. The primary research methods in the paper were analysis of the works of three prominent Croatian writers of the 20th century (I. Brlić-Mažuranić, V. Vidrić and V. Nazor), the influence that the pre-Christian religion of our ancestors had on the origin of their works and explaining the reasons why the authors decided to take Slavic mythology as one of the main motivators for the creation of their texts. Explanations for the use of Slavic mythology in the works of these same authors are also given through a large number of scientific literature and well-known records of scholars who have studied or are studying ancient times, ancient religions and literature in order to clearly explore the features, motifs and elements these "traces" of Slavic culture that have reached our modern days and their influences on the modern literature of the Croatian people.

Key words: mythology, literature, Slavs

Sadržaj

1.	Uvod.....	2
2.	Hrvati kao Slaveni, religija i svakodnevni život.....	3
2.1.	<i>Porijeklo Slavena</i>	3
2.2.	<i>Slavenska teorija o porijeklu Hrvata</i>	4
2.3.	Religija i svakodnevni život ranih Slavena i Hrvata.....	5
2.3.1.	<i>Opisi života ranih Slavena i Hrvata</i>	5
2.3.2.	<i>Slavenska mitologija</i>	6
2.3.3.	<i>Vrhovni bogovi slavenskog panteona</i>	7
2.3.4.	<i>Ostali važniji slavenski bogovi i boginje</i>	11
2.3.5.	<i>Nadnaravna bića i stvorenja u slavenskoj mitologiji</i>	13
2.4.	Praznici i blagdani kod starih Slavena.....	17
3.	Uloga slavenske mitologije u književnosti.....	19
4.	Tragovi slavenske mitologije u primjerima novije hrvatske književnosti.....	21
4.1.	Ivana Brlić-Mažuranić – <i>Priče iz davnine</i>	21
4.1.1.	<i>Kako je Potjeh tražio istinu</i>	21
4.1.2.	<i>Ribar Palunko i njegova žena</i>	23
4.1.3.	<i>Regoč</i>	24
4.1.4.	<i>Šuma Striborova</i>	26
4.1.5.	<i>Bratac Jaglenac i sestra Rutvica</i>	27
4.1.6.	<i>Lutonjica Toporko i devet župančića</i>	28
4.1.7.	<i>Sunce djever i Neva Nevičica</i>	29
4.1.8.	<i>Jagor</i>	30
4.2.	Vladimir Vidrić i elementi slavenske mitologije u njegovim pjesmama.....	31
4.2.1.	<i>U oblacima</i>	32
4.2.2.	<i>Pompejanska sličica</i>	33
4.2.3.	<i>Dva pejzaža</i>	34
4.2.4.	<i>Silen</i>	36
4.2.5.	<i>Jutro</i>	37
4.2.6.	<i>Mrtvac</i>	38
4.2.7.	<i>Perun</i>	39
4.2.8.	<i>Plakat</i>	41
4.3.	Vladimir Nazor i elementi slavenske mitologije u djelu <i>Veli Jože</i>	42
5.	Zaključak.....	46
6.	Literatura.....	49

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada jest proučavanje i analiza utjecaja slavenske mitologije ili barem njezinih tragova u modernoj hrvatskoj književnosti na primjerima nekolicine autorskih djela književnika Ivane Brlić-Mažuranić (*Priče iz davnine*), Vladimira Vidrića (*Pjesme*) i Vladimira Nazora (*Veli Jože*). Rad će se također u svom uvodnom dijelu baviti pitanjem podrijetla, svjetonazora i vjerovanja starih Slavena u najranijoj poznatoj nam povijesti.

Književnost i mitologija su dvije iznimno bitne stavke koje su se razvijale kroz sva povijesna razdoblja čovjeka isto kao što se razvijalo i ljudsko društvo. Od samih početaka civilizacije, prvi ljudi ili prve ljudske zajednice pokušale su naći odgovore na pitanja o svijetu koji je za njih (kao i današnje ljude prema nekim stvarima) predstavljao veliku enigmu i oni su stvari, pojave i događaje koji su ih svakodnevno okruživali pokušali obrazložiti na sebi najracionalniji način, što je svakako bio i jedan od razloga pojave mitologije, mitoloških panteona bogova, čudesnih priča o junacima i čudovištima koja su bili u međusobnom sukobu i svojim grandioznim postojanjem i "bivanjem" objašnjavali smrtnicima život koji se odvijao pred njima na način koji su to pokušali razumjeti. Gradnja mitološkog sustava protkana je kroz cijelu povijest europskoga i svjetskoga društva i svih naroda, počevši od Sumerana, Grka, Rimljana, Egipćana, Kineza, Indijaca, Skandinavaca i naravno, naših starih predaka, Slavena. Iako je slavenska mitologija kao religija dobrim dijelom istisnuta dolaskom kršćanstva u naš prostor, utjecaji praslavenske vjere itekako su vidljivi sve do današnjih dana. a veliku ulogu u činjenici da je još uvijek popularna tema za istraživanje odigrali su brojni književnici i znanstvenici koji su, figurativno rečeno, udahnuli novi dah života u to područje i omogućili daljnje istraživanje te velike cjeline koja je nedvojbeno bila važna karika života naših predaka, a i danas je važan istraživački segment brojnih istraživačkih disciplina, što nam u svrhu ovog rada pokazuju i brojna istraživanja Radoslava Katičića: *Sada već tridesetak godina istražujem podatke po kojima se može nešto reći o našoj staroj pretkršćanskoj vjeri. Rezultate sam onim redom, kojim sam dolazio do njih objavljivao u Bečkom slavističkom godišnjaku (Wiener slavistisches Jahrbuch). Dakako, na njemačkom jeziku. A onda sam složio te rezultate po vjerskim sadržajima koje obrađuju u četiri knjige na hrvatskom jeziku. Tako su postali pristupačni domaćoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti.* (Katičić, 2017: V) Zbog toga je fokus ovog diplomskog rada bio upravo na prikazivanju konteksta povijesnog razvoja Slavena

kao naroda, proučavanje njihove svakodnevice i vjerovanje u bogove i bića koja su kasnije postala toliko važni motivi u radovima i djelima hrvatskih književnika 20. stoljeća, ali naravno i mnogim autorima prije i poslije njih samih. Osim što slavenska mitologija ima u nekim svojim segmentima velike sličnosti s drugim mitologijama tog vremena, važno je za spomenuti kako isto tako obiluje raznim fantastičnim bićima i stvorenjima autohtonima za vjerovanja specifično slavenskog naroda. Zato je bitno shvaćanje antropoloških obilježja Slavena kako bi u ovome radu vidjeli kako su ti isti specifični detalji utjecali na Ivanu Brlić-Mažuranić u njezinim svjetski poznatim *Pričama iz davnine*, koje su praktički same otpočele novo zanimanje za slavensku mitologiju u hrvatskoj dječjoj književnosti, kod Vladimira Nazora i pripovijetci koja je tako prožeta simbolikom – *Veli Jože* i naravno kod velikog hrvatskog pjesnika Vladimira Vidrića u njegovoj zbirci *Pjesme*, zbirci koja je de facto cijeli njegov književni opus, a prožeta su elementima i motivima vjerovanjima njegovog, a isto tako i našeg naroda sve do modernog doba.

2. Hrvati kao Slaveni, religija i svakodnevni život

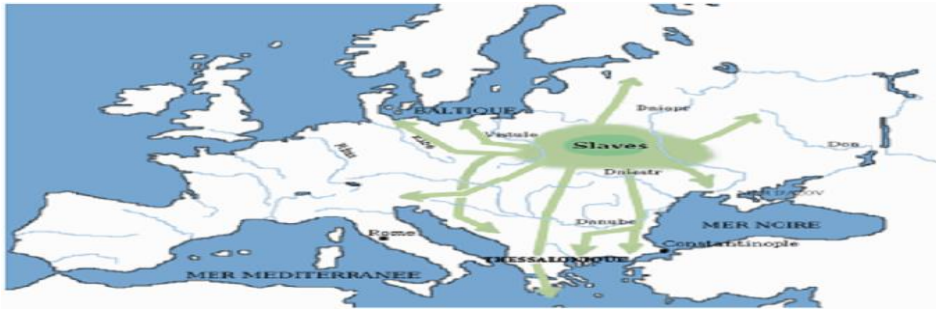
2.1. Porijeklo Slavena

Slaveni su skupina indoeuropskih naroda povezani zajedničkim jezikom (poznatim i kao *praslavenski*); od tih skupina su se u ranom srednjem vijeku počeli oblikovati današnji slavenski narodi. Prema geografskom položaju i smjeru širenja Slavene svrstavamo u tri glavne skupine koje čine: *Južni Slaveni* (Hrvati, Slovenci, Srbi, Bošnjaci, Makedonci, Bugari i Crnogorci); *Istočni Slaveni* (Bjelorusi, Ukrajinci i Rusi) i *Zapadni Slaveni* (Česi, Slovaci, Lužički Srbi, Poljaci, ostaci baltičko-slavenskih Pomorjana, Kašubi i Slovinci). Slaveni danas čine većinu stanovnika gore nabrojanih zemalja, ali kao iseljenici žive i u mnogim drugim europskim i prekomorskim zemljama.¹ U povijesnim izvorima sa sigurnošću se spominju u 6. stoljeću. (Matasović, 2008: 39) Što se tiče samih Hrvata, postoji četiri glavne teorije o podrijetlu naroda, a to su: *slavenska teorija*, *iranska teorija*, *gotska teorija* i *autohtona teorija*

---

¹<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56587> (posjećeno 8.7.2020.)

o podrijetlu Hrvata. U ovom radu pozabavit ćemo se slavenskom teorijom o podrijetlu Hrvata. Slika ispod pokazuje Slavene i njihove rane migracije.

Slika 1. *Migracije slavena*²

2.2. *Slavenska teorija o podrijetlu Hrvata*

Slavenska teorija o podrijetlu Hrvata nastaje u drugoj polovici 19. stoljeća, a za nju je zaslužan hrvatski povjesničar i stručnjak za hrvatsko srednjovjekovlje Franjo Rački. Rački je u društvo iznio ideju o zajedničkom doseljenju Hrvata i ostalih Slavena na ovo područje. Rački odbacuje tvrdnje Konstantina Porfirogeneta o dvije seobe - jedna avarsko-slavenska, a druga zasebno hrvatska smatrajući ih kompliciranim i nedovoljno vjerodostojnima. Hipoteza Račkoga jest da su Hrvati samo jedan važan dio slavenske mase, a prema jezičnoj odrednici mogu biti samo Slaveni jer se ni po čemu drugome ne razlikuju od ostalih Južnih Slavena. Rački također tvrdi kako ne postoji mogućnost da Hrvati u Dalmaciji potječu od sjevernih Hrvata iz Bijeleske Hrvatske jer to bi značilo da su Hrvati već bili zaseban etnos prije same seobe. Također, bitno je u kontekst staviti i činjenicu kako se ova teorija u potpunosti uklapala u ideju općeg slavenskog bratstva balkanskih naroda te je Rački imao veliku podršku akademske zajednice toga vremena. Primjer toga jest priklanjanje slavenskoj teorije vjerojatno najvećega hrvatskoga jezikoslovca u 19. stoljeću, Vatroslava Jagića, koji je ustvrdio da bi se u slučaju druge, zapadnoslavenske teorije, narušio kontinuum hrvatskih govora. (Budak, 1994: 47)

---

²https://www.google.com/search?q=seoba+slavena&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKewiBms6QttzqAhUmposkHe23DloQ_AUoAXoECAwQAw&biw=1920&bih=969#imgsrc=KmjHOKQqOBqYiM (posjećeno 8.7.2020.)

2.3. Religija i svakodnevni život ranih Slavena i Hrvata

2.3.1. Opisi života ranih Slavena i Hrvata

U zadnjih nekoliko godina sve se češće govori o religiji starih Slavena, iako se ona kroz povijest jedva spominjala. Učestalo i uvriježeno mišljenje bilo je da je kršćanstvo bila prva religija Slavena, pa samim time i Hrvata. Radoslav Katičić navodi kako se govorilo o pokrštenju i raspravljalo se o vremenu kada je do njega došlo, ali o staroj vjeri, o pretkršćanskoj, znalo se samo da je posve potonula u mraku davnine. (Katičić, 2017: 1) Ta stara vjera je u današnje vrijeme poznata kao *slavenska* mitologija. Također navodi kako su velike prinose istraživanju slavenske mitologije dali Antun Mihanović (1796. – 1861.), Jan Kollar (1793. – 1852.) i Pavol Josef Šafařík (1795. – 1861.), na koje je sve djelovao njemački jezikoslovac i utemeljitelj njemačke filologije Jakob Grimm (1785. – 1863.). Grimm je na temelju usmene književnosti izradio monumentalnu sintezu njemačke pretkršćanske mitologije i time je izvršio jak utjecaj i na istraživače stare slavenske vjere. (Katičić, 2017: 2) Što se tiče svakodnevnog života Slavena, Vanja Spirin u svojoj knjizi *Hrvatski mitovi i legende* daje osvrt na tu temu, iako u podosta romantiziranom obliku. Spirin kaže kako je u vremena skrivena tminom prošlosti živio narod snažnih, junačkih muževa i prelijepih žena. Kaže da su bili nepobjedivi ratnici koji su prokušani kako u mnogim bojevima sa stranim zavojevačima, tako i s protivnicima koji nisu bili od ovoga svijeta. (Spirin, 1997: 8) Nadalje Spirin govori o tome kako je taj isti narod volio živjeti život ispunjen udobnostima i trudili su se da im tako i bude. Uživali su u jelu, piću i ljubavi što su više mogli jer s obzirom na to da su bili ratnički narod, nikad nisu znali hoće li preživjeti svoju sljedeću bitku. Spirin navodi kako im je omiljena zabava bio lov, u kojem su bili vrlo uspješni zbog svojih cijenenih i vrlo vrijednih lukova koji su bili izrađeni od otrovnih tisovih grana, koji su smatrani smrtonosnima po samoj svojoj prirodi jer se u njima nalazila moćna čarolija prokletih duša. Od drugog oružja koristila su se još bojna i lovačka koplja, buzdovani i mačevi nadaleko poznati po kvaliteti i ljepoti izrade. Tajna je bila u čeliku, koji je izrađen od strane bogova i čovječuljaka. Spirin navodi i *kako je taj narod mnogo truda i vremena posvećivao lijepom odijevanju pa su tako i muškarci i žene često ukrašavali svoje odjevne predmete. Kada nije bilo rata, uzgajali su stoku, obrađivali zemlju i živjeli mirno i u*

srazmjernoj udobnosti. Kao žrtve bogovima, žreci su prinosili stoku i usjeve, a u slučaju teške nepogode ili rata, i ljude, najčešće razbojнике ili ratne zarobljenike. (Spirin, 1997: 8-10)

Iako Spirin daje krasan opis mogućeg života Slavena/Hrvata u svojoj knjizi, Vitomir i Juraj Belaj u svojoj suvremenoj knjizi *Sveti trokuti* daju znanstveni pogled na pitanje svjetonazora naših predaka. Oni kazuju kako je svjetonazor naših predaka, kakvim ga možemo rekonstruirati, rezultat i bioloških i povijesnih čimbenika u kojem su za njegovo oblikovanje sudjelovale gotovo sve nama poznate vrste roda *homo*. Belaji kazuju kako se taj svjetonazor najbolje može razumjeti iz tragova koji su se očuvali u "duhovnim kulturama" različitih naroda, za koje kažu da je jedan od najvažnijih čimbenika jezik kojim su govorili. Smatraju kako se život naših predaka najbolje može rekonstruirati mitopoetskim svjetonazorom (pogled na svijet temeljen na mitovima), što poslije kroz djelo prikazuju preko konstrukcija trokuta, o čemu će ovaj rad govoriti nešto poslije. Međutim, u obje knjige velika važnost za bolje shvaćanje pretkršćanske vjere na ovim područjima igra slavenska mitologija, koja sadrži razne bogove, božice i ostala nadnaravna bića.

2.3.2. Slavenska mitologija

Kada netko kaže riječ mitologija, najčešće se referira na grčku i rimsku mitologiju koje su ostavile golem trag u čitavoj svjetskoj kulturi sve do današnjih dana zbog velikog broja sačuvanih zapisa i kulturne ostavštine proizašle iz njih. Neosporiva činjenica jest da su ti narodi bili mnogo napredniji od svih ostalih u svim pogledima, kako kulturnim tako i društvenim. Međutim, kada se govori o slavenskoj mitologiji, zapisi o njoj su najčešće vrlo šturi ili gotovo nikakvi. Zbog malog broja pisanih izvora Marinko Marinović u knjizi *Junaci starohrvatskih mitova* kaže kako slavenska (ili kako je on naziva – *starohrvatska*) mitologija živi uglavnom u usmenoj predaji te da su njezine malobrojne vjerodostojne ostatke povezali i umjetnički obradili Petar Zoranić, Ivana Brlić-Mažuranić, Natko Nodilo, Vladimir Nazor, Franjo Ledić i Nikola Sučić, navodeći kako su pritom davali maha bogatoj mašti. (Marinović, 1999: 7)

Iako su pisani zapisi vrlo rijetki, danas znamo veći broj informacija o vjerovanjima starih Slavena i Hrvata pa tako i imamo relativno velik broj božanstava i nadnaravnih bića koje su

naši preci štovali te nam za razumijevanje teme ovog rada treba i pobliže znanje o njima. Božanstva su kod starih Slavena najčešće bila personificirana kao prirodne pojave ili u životinjskom obliku. "Dobra" božanstva često su se pojavljivala za vrijeme mira i plodnog vremena u godini dok je za vrijeme rata i opće oskudice bila učestalija pojava "zlih" božanstava, a na ovom primjeru vidimo kako su naši preci objašnjavali promjenu godišnjih doba i opravdavali razdoblja ratova ili mira u određenom trenutku. Nikola Sučić kaže kako mit traži doživljaj kojemu nalazi uzrok, početak i kraj. Vjera je, naprotiv, uzvišen nazor o Bogu, u kojem na prevladava mašta, nego osjećaj. Bez tog osjećaja čovječanstvo i narodi vratili bi se u stanje kaosa i divljaštva. (Sučić, 2013: 1) Zato ćemo u daljnjem dijelu rada pobliže objasniti pojavu i ulogu koju su imala ista ta božanstava u slavenskoj mitologiji.

2.3.3. Vrhovni bogovi slavenskog panteona

Iako je slavenska mitologija, pa samim time i njihovo vjerovanje politeističko (mnogoboštvo), kao i u većini mitologija toga vremena, vrijedilo je mišljenje kako postoji jedno vrhovno božanstvo. Spasoje Vasiljev o tome u svojoj knjizi *Slovenska mitologija* kaže sljedeće: *Verovanje u vrhovno božanstvo, u boga bogova (Deus deorum), postojalo je još u indo-evropskoj zajednici svih evropskih naroda, a izraženo je u sanskrtskom jeziku sa rečju: Dyauš pita. Ovo nadbožanstvo zadržalo se i u mitologijama svih evropskih naroda i to kod Grka pod imenom Zeus Pater; kod Rimljana Juppiter; kod starih Germanaca Tuiz; kod starih Nemaca Ziu. To vrhovno božanstvo nalazi se i u mitologiji Starih Slavena pod imenom Svarog ili Perun. Nijedan od mnogobrojnih izvora za slavensku mitologiju ne spori nam vjerovanje Starih Slavena u jedno praslavensko vrhovno božanstvo, a razilaze se izvori jedino u tome, što jedni izvori drže Svaroga, drugi Peruna, treći Svetovida ili Svarožića za tog vrhovnog nadboga slavenskog.* (Vasiljev, 1928: 37)

S druge pak strane, Marinović i Sučić *Svaroga* ili *Svjetloboga* nazivaju *Prabogom* ili *ocem bogova*. Marinović kaže da *Svaroga* još nazivaju *Svevid*, *Vid*, *Jakša*. Vrhovni sunčani bog, kralj kraljeva, vladar vladara, gospodar i tvorac neba i zemlje koji sjaji nebeskom slavom dok sjedi na prijestolju mudrosti. (Marinović, 1999: 8)

Sučić o Svarogu piše vrlo slično, navodeći kako je na prijestolju staroslavenskog panteona prvo mjesto uzimao Prabog, kojeg zovu Svarog ili Višnjibog. On je tvorac neba, zemlje i svega svijeta. Nadimci su mu Staribog, Stari Vid, a u Bugara i Uran umjesto Svarun. Odmah do njega su Perun i Svantevid. Za njega kaže da su stari Hrvati Svaroga smatrali "najmoćnijim i najsilnijim bogom, praocem svih bogova i vječnom svjetlošću. Sučić navodi kako od Svaroga potječe i njegov znak svastika, pradavni simbol svjetla, jer je Svarog drevni bog svemirske svjetlosti. Daje i objašnjenje za razliku između svastike i kukastog križa navodeći kako krakovi svastike idu smjerom sunca od istoka prema zapadu, dok oni kukastog križa idu suprotnim smjerom. (Sučić, 2013: 15-16) Vjerovanja starih Slavena o Svarogu možemo vidjeti i u sljedećim stihovima koje nam u svojoj knjizi donosi Sučić:

Mudra su mu sva stvorenja

Veličajna i ogromna:

Zemlju ovu od nebesa

On podijeli i razmaknu,

Nebo sjajno razapeo

U visine beskonačno,

Odvojio širom zemlju

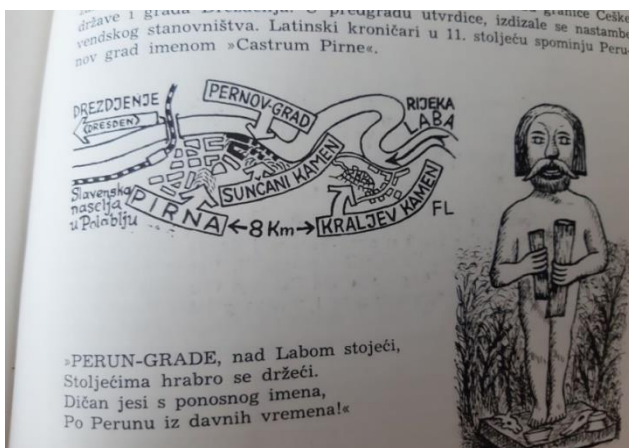
Od zvjezdanog neboshoda. (Sučić, 2013: 16-17)

U knjizi *Mitologija Slavena* kazuje nam i Franjo Ledić koliko se štovalo Svaroga kao vrhovno božanstvo, govori i činjenica da se glasovito svetište istog nalazilo na Arkunu, najsjevernijem visokom rtu otoka Rujane na Baltičkome moru. Ovo svetište s velikim hramom i visokim tornjem podigla slavenska plemena Rujani, po kojima je otok Rujan dobio ime. Arkunsko svetište bilo je okrenuto prema izlazu Sunca i stajalo je na visokom vrhu krčenjačkih stijena koje su stršile iz mora i izgledalo je kao prirodno utvrđeni grad. (Ledić, 1970: 117-118)

Svarog je bio oženjen božicom Koledom, kraljicom mira, nebeskom caricom, dobrom, brižnom i zlatnom majkom (majka Peruna, Svanimira i Tatomira), ujedno i zaštitnicom braka. Koledu je krasila neugasiva vječna mladost, plemenitost i uzvišenost. (Marinović, 1999: 10)

Marinović također navodi kako su se Svarog i Koleda upoznali: *Bijaše mjesec cvatnje, i trešnje se okitiše rumenilom, kad Svaruna – moćnog boga – obuze čežnja za potomstvom. Ali, za to je potrebno dvoje – muško i žensko. ...Zasja lice k'o žeženo zlato. Ljepota se odrazi u Svarunovim očima. Koleda se naziva, jer izraste iz kopna, a bi k'o ljiljan čedna. I dok je ljubav slavila slavlje, njihov hod put nebesa, gdje odlučiše obitavati, isprati mirosno cvijeće.* (Marinović, 1999: 13-14)

Njihov sin, bog *Perun*, prvo je božanstvo do Svaroga. Perun je bio gospodar oluja, pravde i pobjede, najčešće ga se predstavljalo kao *Peruna Gromovnika*. Vasiljev navodi kako su to božanstvo (mислеći na gospodare gromova) Slaveni poznavali još u svojim najranijim začecima, uspoređujući ga s Thorom u Germana, Zeusom kod Grka i Jupiterom u Rimljana. Za Peruna ima više zapisa i potvrda o postanku od ijednog drugog slavenskog boga. Vasiljev navodi sljedeći citat: *I zaklinjahu se oružjem i Perunom bogom svojim, i Volosom skotijim bogom, i utvrdiše mir.* (Vasiljev, 1928: 51) Perun je također kao najstariji Svarunović od oca naslijedio mnoga dobra, a najvažnija su bili kremen, strijele, gromoder i žezlo. Zlokobnike s kojima se sukobljavao gađao je tim istim strijelama, te zato bijaše prozvan i *Stribogom* ili *Strijelbogom*. (Sučić, 2013: 90) Koliko je veliko bilo štovanje Peruna danas se može pronaći u imenima mnogih toponima u regiji (u Hrvatskoj gorski vrh na Učki ponad Mošćenica, u Poljcima nad izvorištem Žrnovnice). U razdoblju dvovjerja zamijenili su ga sv. Ilija, sv. Vid i sv. Mihovil.³ Ledić čak navodi da je u 7. – 8. stoljeću postojalo drevno naselje Slavena koje je nosilo ime *Perno* i *Pernov-grad* kod rijeke Labe. (Ledić, 1970: 175)

Slika 2. Prikaz Peruna i Pernov-града

³<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47769> (posjećeno 18.8.2020.)

Sljedeći vrhovni bog i najveći Perunov suparnik je *Veles* ili *Volos*. U knjizi *Sveti trokuti*, Belaji navode da je Velesov svijet bio "s druge strane", nasuprot Perunovom carstvu neba, pri čemu se smatralo da je to ili neka velika voda (more, rijeke) ili zemlja mrtvih. Katičić navodi kako se Velesa smatralo *stočjim* bogom, iako se često spominjao i kao bog Sunca, šume ili bogom podzemnog svijeta. Boj bogova traje dugo i na kraju gromovnik Perun pobjeđuje, ubija Velesa (u praslavenskom značenju te riječi, tjera ga s gore). Perun Velesa zabija u vodu, pod panj i kladu, gdje mu je i mjesto. Međutim, ta pobjeda nije bila laka niti bez posebnog napora. (Katičić, 2017: 80) Još do danas nije razriješeno pitanje toga je li Veles bio "zli" bog koji je čak povezan s kršćanskim viđenjem đavla/sotone ili je bio samo bog životinja, što vidimo iz sljedećeg Vasiljevog citata: *Još ni do danas nije nauka konačno utvrdila da li je Veles – Volos skoti bog t.j. bog životinja, kako veli Nestor, ili je on jednooki div i bog Sunca, ili pak bog podzemnog sveta – đavo.* (Vasiljev, 1928: 81)

Perunov najmlađi brat, bog *Svanimir*, zaštitnik je ljepote i sklada, kulture i umjetnosti, žestine, mladosti, života plemenitosti i stvaralačke moći. Prikazivan je kao naočit mladić plave kose, otvorena lica s vijencem žarkog svjetla oko glave. Njegovoj sreći i ljepoti zavidan je zmaj ognjeni, koji mu je u dva navrata pokušao oteti ljubljenu dragu, ali oba puta ostao je praznih ruku i bio primjereno kažnjen. (Marinović, 1999: 45-47) Sučić navodi da je i Svanimir ili *Svantevid* u očima naroda bio najsajjniji, najjarkiji i najvidniji bog, a njegovi mnogobrojni nadimci i pridjevci u narodnoj predaji svjedoče o svestranosti i rasprostranjenosti štovanja Vidovog. (Sučić, 2013: 104) Vasiljev također donosi opis Svanimirovog hrama prema opisima Saksa Gramatika: *U sred grada beješe jedno mesto, na kome se uzdizaše jedan vrlo lep drveni hram, poštovan ne samo po veličanstvenosti njegova kultusa, nego i po idolu, koji u sebi skrivaše. Spoljošnost ovog hrama bila je ukrašena divnim grubo obojenim drvorezom, koji predstavlja razne predmete.* (Vasiljev, 1928: 67)

Od vrhovnih bogova slavenskog panteona ostaje nam još Svarogov i Koledin treći sin, slavenski bog mjeseca – *Tatomir*, zvan još i Tatum, Tašan, Tašimir i Tašislav. Osim mjeseca, štivalo ga se i kao božanstvo tjelesne i duševne okretnosti, a smatralo ga se i glasnikom bogova. Kao i njegovu braću, krasila ga je iznimna ljepota. Za njega je rečeno da je vrlo inteligentan, ali i prepreden, brbljav, spretan i oštrouman. Bio je zaštitnik putnika, pastira, glasnika, trgovaca, sitnih prevaranata i kradljivaca. Priča o njegovom rođenju navodi kako je pri samom rođenju odmotao pelenice, iskrao se iz zipke te božici Morani otuđio biser smrti zbog čega ga je rastrgao čuvar podzemlja, okrutni pas Nero. Roditelji su ga zatekli tako

rastrgana, prosuli nad njegovom sudbinom suze žalosnice koje su pridonijele tome da se rastrgani dijelovi njegova tijela iznova spoje, ali i dalje je bio osuđen na to da se na nebu pojavljuje u četiri oblika. (Marinović, 1999: 43-44)

2.3.4. *Ostali važniji slavenski bogovi i boginje*

Osim vrhovnih bogova slavenskog panteona, pojavljuje se još relativno velik broj "manjih" božanstava koji su "igrali" svoju ulogu u vjerovanju naših starih predaka. *Crnobog* ili *Zlebog Troglav*, kako ga naziva Sučić, bio je vladar podzemnoga svijeta, gospodar svog rudnog blaga i bogatstva što ga zemlja krije u svojoj utrobi. Usprkos svom bogatstvu koje posjeduje, Crnobog nije zadovoljan, već je stalno mrk i ravnodušan, vječno ispunjen gnjevom i bjesnilom spram nadzemaljskih i zemaljskih bogova. Sučić navodi kako se u dubini svojeg podzemnog carstva nalazi *Temnava*, dvor Crnoboga, a opisuje ih kao *mrke dvore od lima i čelika, oko njih struji plavi ognjeni plamen, simbol vječnog izgaranja*. Čak ga uspoređuje i s Luciferom, navodeći da se obojica u svom carstvu gotovo uvijek pojavljuju u obliku plamtećeg plamena s trobodnim žezlom u ruci. (Sučić, 2013: 35-36)

Uz Crnoboga se često veže i mit o *Zori*, prelijepoj božici jutarnjeg rumenila koju Crnobog otima i odvodi je sa sobom u podzemni svijet. Za to vrijeme nema Zore koja s istoka ranim jutrom rudi, nema ni jutarnje svjetlosti koja grije i obasjava – mrki se mrak i studen ovladali prirodom. To je zima, gdje vlada božanstvo tame. (Sučić, 2013: 36) Ledić također Zoru opisuje ovim riječima: *Zora – svijetla božica jutarnjeg svanuća. Na izmaku noći, prije nego dan osvane ponovo se pojavljuje zvjezdana božica, ali sada na istočnom nebeskom svodu, gdje se jutarnja vrata otvaraju danjem svijetlu. To je svjetleća luč danjega praskozorja, Jutarnja zvijezda – Zora*. Također navodi da su drevni Slaveni jutarnjoj Veneri dali ime Zora i prozvali je božicom mira i sloge, koja uz sestru Danicu najavljuju dolazak Sunca, izvora sreće i svakog dobra svim Slavenima. (Ledić, 1970: 79)

Mokoša, jedino je žensko božanstvo uvršteno u slavenski panteon i poštivale su je osobito žene. Ona ih je držala pod nadzorom i u njezino ime bile su im nametnute kojekakve zabrane i ograničenja. (Katičić, 2017: 134) Vasiljev tvrdi kako je moguće da ime Mokoše dolazi od grčke riječi *mogosoī* što znači muke, nevolje, pošto je boginja sama često bila

spominjana u negativnom kontekstu. Vasiljev na temelju korijena riječi *mok* (ružan, gadan) zaključuje kako je božanstvo Mokoše značilo božanstvo rugobe, pošto je bila predstavljena kao strašna nakaza sastavljena od raznih životinjskih dijelova tijela, a služila je za podsjećanje na čovjeka sa svim strastima, koje su simbolički te razne životinje predstavljale. (Vasiljev, 1928: 105-106)

Još jedno žensko božanstvo, *Morana*, boginja smrti i zime, prikazivala je u drevna vremena djelovanje toga godišnjeg doba. Uz nju je u vezi i *Mora*, što u prasvezi sa staroindijskom riječi *mara* znači "silom umrijeti". Utjelovljena mora predstavlja zatorne sile zimske prirode. Za Moranu se smatralo da ruši i srozava, zatirući i mrveći uz silan štropt i buku sve pred sobom. Također je predstavljala gomile ledenjaka i snježnih gromada. Često se smatralo da je jela malu djecu. Iz veze More i Bijesa proizlazi *Bjesomar* ili *Besomar*, koji ima svojstva strašne morilačke smrti i bijesa te je muškog roda. (Sučić, 2013: 37-38)

Jaroslav, poznat još i kao Jarilo, Jarovit, Jaro, Jarimir, slavenski je bog rata i radosti. Predstavljao je pustopašno proljeće, silinu i snagu kojom "život bukti dok priroda hukti!". Prikazivan je kao lijep stasit mladić sa štitom, oklopom i mačem. Na njegovom štitu zapisano je glagoljicom: *Ako želiš mir, budi pripravan na rat!* Posvećeni su mu pas i oštrokljuni djetlić. (Marinović, 1999: 59-60)

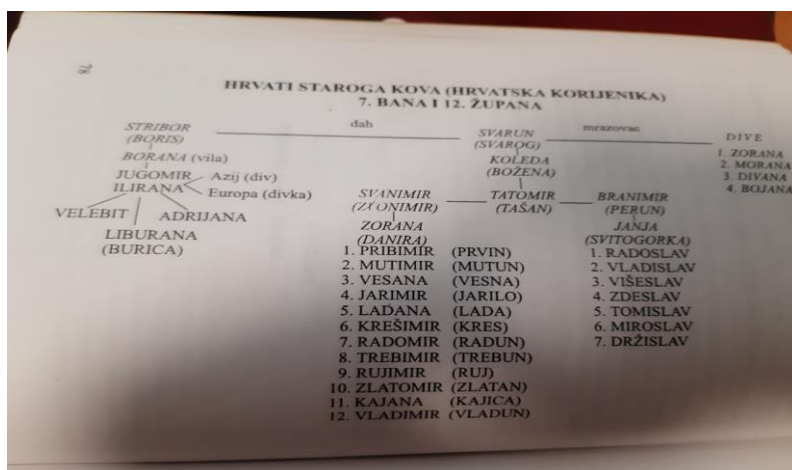
Stribog ili *Stribor*, bog divlje čudi i otac i bog vjetera, zaštitnik bojnika. Striboga kao moćnika vjetrova zazivali su ponajviše mlinari ili lađari kako bi im udijelio povoljan ili blag vjetar. (Sučić, 2013: 114) Boravio je u Molin gradu. Sjekao je mačem, strijelom je strijeljao i udarao buzdovanom. Zimi je žestok, silan i studen, a ljeti blag, miran i topao. Bio je vrlo obožavan bog u slavenskome narodu. (Marinović, 1999: 68)

Još jedno važno božanstvo bio je *Domagoj*, zaštitnik doma. Bio je dobroćudan i priležan kućni duh. Pri gradnji kuće, pod kamen temeljac polagao bi se grumenčić ili novčić od plemenite kovine. Kad bi se kuću zakrilo sljeme, prije nego što bi se u njoj počelo živjeti, na nekom skrovitom mjestu, obično u potkrovlju, ostavljala se korica kruha, da bi se privukao i u dvor uselio dobar duh Domagoj. (Marinović, 1999: 72)

Vodan je kod starih Slavena bio gospodar mora i voda, koji je njihao valovima rijeka, jezera i mora. Vodan je poznat još i kao *Vodna*. Vodna je vjerojatno i arijski bog voda i mora. Arijska riječ *vanda* znači vodu, a Vodna je bio svim mornarskim plemenima okolo Baltičkog mora glavni bog – bili oni germanskog ili slavenskog podrijetla. (Sučić 2013: 111)

Postoji još mnoštvo bogova i boginja koje su bitne za spomenuti poput: *Vesne*, božice proljeća i Svantovidove žene, *Lade*, božice ljepote, ljubavi i plodnosti, *Perunike*, Perunove žene, poznate kao vrlo okrutnoj i strogoj božici, ali i zaštitnici braka kao i Kolenda, bog *Davor*, zaštitnik prijateljstva, *Braslav*, bog meda, *Jugomir* i *Borna*, zaštitnici južnog i sjevernog vjetra.

Slika 3. Prikaz slavenskog panteona

2.3.5. Nadnaravna bića i stvorenja u slavenskoj mitologiji

Osim bogova, u većini mitologija, pa tako ni slavenska kao takva nije iznimka, pojavljuje se i nemali broj nadnaravnih bića i stvorenja koji nisu bili božanstva od kojih su najčešće bili spominjani čovuljci, patuljci i divovi. Opisi nadnaravnih bića u ovom radu su prema Nikoli Sučiću prema knjizi *Hrvatska narodna mitologija* kojem je uzor za njegove opise bio Grimm i njegovi tekstovi.

Čovuljci i patuljci su mala ili sitna bića i dijele se na više vrsta: čovuljke, patuljke (koji se dijele na dobre i zlobne), maliće, maljuge i maličiće. Spominje ih već i Homer kao "pigmejski puk" ili narod Pigmejaca. Vjerovalo se da su oni prvi prigodom jednog šumskog požara otkrili željeznu rudaču i prvi je počeli prerađivati u oruđe. Najpoznatiji su bili *Topilac*, *Kovač* i *Čekić*. U umjetnosti su patuljci prikazivani s nerazmjerno velikim glavama, prćastim

nosovima i krivim nogama. Čest prikaz je bio i starog i naboranog lica i kratak trup. Čovuljci su bili najviši, čak do koljena ili pojasa, dok su ostali bili manji i od malog prsta te su njih nazivali maličićima. Patuljcima vladaju kraljevi koji su im ujedno i vođe. Oni su najčešće nadareni duhovnim moćima koje ih osposobljuju nadmoćnim silama ili im daju čarobnu moć. Ne smije ih se uhvatiti za bradu jer tako gube svu moć. (Sučić, 2013: 23-25)

Kao što je rečeno, patuljci se dijele na dobre i zlobne. Dobri patuljci razlikuju se obličjem i duhom od zlih, naklonjeni su ljudima te im nastoje pomoći i biti od koristi. Veoma ljube mlade djevice za kojima neobično čeznu. Stanuju po brežuljcima, vrlo su lukavi. Kad se vraćaju u svoje nastambe, koračaju u jednoredu, pjevajući bučne koračnice koje daju ton njihovom stupanju. Zlobni patuljci su veoma podmukli i zbog njihove prirode im je narod nadjenuo mnoga imena (nakaze, štetočine, osvetoljupci...). Njihovo se carstvo nalazi odmah kraj podzemlja i vrlo su ružnog izgleda. Kao i dobri patuljci, žude za mladim djevojkama i dječacima i nerijetko su iz kolijevki otimali malu djecu i umjesto njih ostavljali svoju nakaznu čeljad. (Sučić, 2013: 25-26)

Divovi. Sučić nam govori kako se priča da je nekad zaista živio naraštaj golemih ljudi i pravih gorostasa koji su se u očima ljudi činili kao polubogovi. Također se tvrdi kako je divovski naraštaj ostavio golem trag u povijesti zemlje, kao npr. goleme izdubine u stijenama bregova su služile kao sjedala tim istim divovima, pašnjaci su im bili ležajevi, upotrebljavali su hrastova stabla i vriške brijestova kao metle kojima su čistili livade od stijena jer su im i najviša stabla dopirala tek do pojasa. Hranili su se isto kao i ljudi; jedina je razlika bila u tome što je čovjeku bila dovoljna mala porcija mesa, dok su divovi nerijetko jeli nekoliko ovnova, medvjeda, srna, veprova itd. Iako je većina divova izgledala kao ljudi, njih nekolicina se spominju i u životinjskom obliku, poput *zmije kravosice* i *Zmaja Ognjenog*, koji su vjerno služili Crnobogu, gospodaru podzemnog svijeta. (Sučić, 2013: 26-27)

Stari Slaveni su također prinosili žrtve *rođenicama* ili *sudenicama* kako bi ušli u njihovu milost i kako bi im odredile što bolju sudbinu. One su bile bića koja određuju sudbinu, ili kako to Vasiljev naziva – *usudne boginje*. Pojavljivali su se u trenutku djetetova rođenja kako bi mu odredili sudbinu za cijeli život. Suđenice dođu, stoje ili sjede i sude. Gotovo ih nitko ne može vidjeti osim u rijetkim slučajevima majka djeteta kojem određuju sudbinu. Također se ne zna gdje žive i stanuju. Vasiljev kaže kako je ono što *sudaje* dosude ljudima nosi ime *sreća*. Dobra sreća predstavljena je kao lijepa djevojka koja plete zlatnu žicu, a zla sreća je ružna i stara djevojka. (Vasiljev, 1928: 163-165)

Vile su od svih nadnaravnih i čudesnih bića slavenske mitologije bile vjerojatno najobožavanije što se vidi iz mnogih spomenika 14. i 15. stoljeća gdje se spominju uz Peruna, Mokošu, Suđenice itd. Prvu studiju o vilama u slavenskoj mitologiji napisao je Ivan Kukuljević i objavio je 1851. godine u Arhivu za povjesticu Jugoslavensku gdje donosi usporedbu "jugoslavenskih vila" s vilama u ostalim svjetskim mitologijama: *Mal ne svi domaći i inostrani spisatelji, koji su dosad govorili o naših Vilah, uspoređivali su ih s rimskimi Nymphami. Isti naš mnogozasluzni Vuk Karadžić tumači u svom rečniku Vilu kao neku vrst Nymphe. Ako bi se već po sadanjem nevaljanom običaju slavenska bajoslovna bitja s mythologičkim stvorovi inostranih narodah prisposodobiti ili iz njih izvoditi imala, to bismo onda morali za svako naše bajoslovno bitje u mythologii svih narodah slična stvorenja potražiti te usporediti ih s njimi. Tako bi smo mogli jugoslavenske Vile, prisposobljavajući njihovo duhovno svojstvo, prisposodobiti ne samo s rimskom Nymphom, Nereidom i Sirenom, nego i s indianskom Bhavanom, s grčkom Muzom, Hekatom i Plejadom, s rimskim dobrim i zlim geniom, s germanskom Elfom i Sylfom, sa skandinavskom Volom ili Völom, Nornom i Valkürom, s persianskom Periom, s turskom Huriom, s ruskom Rusalkom, s češkom bělom, lesnom i vodnom panom itd., jer svih ovih svojstavah sružena su u jugoslavenskih Vilah.* (Kukuljević, 1851: 87)

Vasiljev, koristeći se kasnije Kukuljevićevim istraživanjima, navodi kako "naše" narodne pjesme opisuju porijeklo i sva svojstva vila:

A mene vilu od gore,

Mene je gora rodila,

U zelen listak povila,

Jutrenja rosa padala,

Mene je vilu dojila.

(Vasiljev, 1928: 153)

Dakle, iz pjesme se može iščitati kako vilu rađa gora, ali se ona može roditi i na cvijetu. Jedna od glavnih karakteristika vila u slavenskoj mitologiji jest da ih je narod zamišljao kao uvijek mlade, prekrasne žene/djeve obučene u bijelo i plavo ruho koje im leprša kao veo. Ponekad

imaju i krila. Njihova moć leži u njihovoj kosi i ako se iščupa samo jedna vlas, vila odmah umire. Vasiljev navodi kako po mjestu na kojem žive vile dijelimo na: *planinske vile* ili *vile od gorice*, *vodene vile* ili *bereginje* i *oblakinje*. (Vasiljev, 1928: 154) Sučić spominje još i *vile bojovnice*, vilinje ratnice. Vile u slavenskoj mitologiji utjelovljuju djelovanje prirodnih sila. Neke vile imaju posve izrađena lica i kao takve dolaze sa svojim imenima: Ravijola, Jadranka, Crnomorka, Vila Velebita, Dinarka, Samovila itd. (Sučić, 2013: 69)

Vile se smatraju natprirodnim, tj., mitskim stvorenjima drugog stupnja. One su božanska ili polubožanska bića, istovjetna grčkim nimfama. Svarog je stvorio vile kao posrednice ljudi, junaka i bogova i još k tome da nadahnjuju pjesnike u stihu i u zanosu pjesme. *Šumske vile*, smatra Sučić, su vjerojatno najstarijeg podrijetla. Prema najstarijem mišljenju indoeuropskih naroda ljudi su vjerovali da pojedino stablo prikazuje ljudski život ili da utjelovljuje neki duh (prema tome možemo bolje razumjeti imena poput: Dunja, Višnja, Ruža...). Povezanost biljnog svijeta i vila vrlo je jaka jer za njihovo postojanje moraju koegzistirati u istom vremenu i prostoru. Pošto im biljke (ponekad i izvori i planine) daju snagu i život dok i one same žive, vile su s njima sraštene: vene li drvo, vene i vila, nestane li njih – nestaje i vila. *Vile oblakinje* obuhvaćene su od davnina kao dio života prirode u nebeskim pojavama. U oblacima žive vile i tamo obituju na dvoru gromovnika Peruna, gdje mu služe, skupljaju oblake, proizvode vjetar te čuvaju od tuče i grada. Takve vile su najduljeg životnog vijeka. *Vodene vile* žive po rijekama i u jezerima. Morske vile su poznate kao i sirene, ponekad pola bujne žene, pola riba ili se pretvaraju u labudove i imaju žensko tijelo, a labuđe noge. U srodstvu su s vilama oblakinjama i uvijek su oko vode, bila to kiša, izvor, more, vir ili jezero. Funkcija bojnih vila ili *vila bojovnica* jest proizvodnja oružja. One kuju mačeve i britke sablje. Često junacima uskaču u pomoć i pomažu u nevolji. Zanimljivo je i da samo po izboru junaka vila može postati ljubavnicom ili ženom, nikako drugačije. (Sučić, 2013: 71-74) Još jedan važan znanstvenik koji se bavio vilama i ostalom slavenskom mitologijom u 19. stoljeću bio je Natko Nodilo.

Važno je za napomenuti kako je interes za mitološke teme u 19. stoljeću bio velik i kako su te teme bile iznimno popularne, obzirom na velik broj radova iz tog vremena koji i danas njihova reinterpretacija počiva dobrim dijelom i na njima. Ljiljana Marks u svome članku *Predaje o grabancijašu dijaku u studiji Vatroslava Jagića, onodobni odjeci i suvremeni zapisi* napominje sljedeće o velikom interesu za mitološke teme: *U hrvatskim se znanstvenim časopisima u drugoj polovici 19. st. objavljuju i brojne rasprave o usmenoj književnosti. U*

Arhivu za povjesnicu jugoslavensku Varaždinac I. Kukuljević objelodanjuje svoj tekst o vilama, u Radu JAZU u nastavcima objavljuje Natko Nodilo svoj rad Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog (tiskano od 1885. do 1890. godine u deset knjiga – 77-86, 89, 91-91, 99-102), u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena objavljuju se i usmenoknjiževni tekstovi i njihovi komentari. Načini zapisivanja i objavljivanja priča ni znanstvene rasprave o njima u djelima nekih autora ne zaostaju bitnije za tadašnjom znanošću drugdje u Europi. (Marks, 2009: 1)

2.4. Praznici i blagdani kod starih Slavena

Spasoje Vasiljev navodi kako su u različita godišnje doba i u razne faze borbe prirodnih sila Slaveni slavili i različite praznike. Napominje kako su s obzirom na veliko oslanjanje Slavena na prirodu i pojave koje nisu mogli objasniti narodi veliku važnost pridodavali kultu prirode. (Vasiljev, 1928: 178) Autor također navodi da su najvažniji praznici, oni koji su sjećanje na zimske blagdane, u današnjem smislu to bili Badnjak i Božić; najvažniji proljetni praznici bili su Rusalija i Lernica; na ljeto praznici poput kanpaloa i jarila, od kojih su se neki do danas održali. Ovim velikim praznicima treba pridodati i praznike u čast domaćim bogovima i precima, što se prema Vasiljevu na ovom području očuvalo pod nazivom *krsna slava*. Kaže kako su slava, Božić i Badnji dan sačuvani iz stare religije Slavena i da su tek kasnije kristijanizirani u smislu dobivanja kršćanskih objašnjenja i simbolike. Kristijanizacija nije dokinula nekršćanske sadržaje u božićnim običajima, usredotočene na zimski solsticij i na početak nove godine. U Hrvata su isti ili slični običaji negdje vezani uz Badnjak i Božić, a drugdje uz Novu godinu ili se iste pojedinosti ponavljaju na oba blagdane, što je posljedica mijenjanja kalendara, odnosno pomicanja datuma početka godine. Karakteristično je božićno kićenje doma zelenilom, svježim grančicama crnogorice, bršljana, božikovine i dr. bilja. Kićenje cijeloga stabla jele ili smreke, božićnoga drvca, u hrv. se krajevima javlja tek u novije doba (19. stoljeće).⁴Kao primjer tome Vasiljev kazuje kako ni kršćanstvo nije moglo istisnuti datum 25.12., koji se kod starih Slavena slavio kao dan

---

⁴<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44552> (posjećeno 19.8.2020.)

"Nepobjedivog Sunca", već je taj datum u 4. stoljeću uzet kao datum rođenja Isusa Krista. (Vasiljev, 1928: 178-179)

Ledić o tom tisućljetnom kultu u knjizi *Mitologija Slavena* kaže sljedeće: *U pradomovini Slavena, ratari i stočari vjekovima su održavali stare običaje, vezane uz svakidašnji život. Neki od tih običaja vuku korijen još iz poganskih vremena, jer su se težak rad, obilje i glad, radosti i žalosti stoljećima ponavljali i izmjenjivali u neprekidnoj borbi za opstanak. Zima je našim precima bila najteže doba godine.* Navodi i kako se u okolini grada Ptuja u Sloveniji njeguje prastari običaj vezan uz prestanak zime i dolazak proljeća (*kurentovanje*), što dokazuje kako se kroz više od tisuću godina kult o prestanku zime održao na našim područjima. (Ledić, 1970: 231)

Katičić navodi podatak o Slavenima u dolini Soče koji je zapisao nepoznati franjevac 1331. da ljudi koji tamo žive među gorama poštuju kao boga neko drvo i pod njim vrelo. Po tome svjedočanstvu postojao je kult Peruna i Velesa u krošnji drveta svijeta i na vodi dokazuje kako je kult stabala u to vrijeme itekako bio živ, iako gotovo sa sigurnošću možemo donijeti zaključak da Katolička Crkva održavanje tog kulta sigurno nije odobravalala. (Katičić, 2017: 15) To je zanimljivo zbog toga što Nikola Sučić navodi kako je kod mnogih prirodnjačkih naroda bilo rašireno mišljenje da su ljudi postali od stabala i da se njihov duh po smrti ponovo vraća u okrilje stabla. U stanovitom su stablu zamišljali dobrog djedovskog zaštitnika i takva se stabla gajilo i prinosele su mu se žrtve. Mnoga su stabla bila posvećena pojedinim bogovima, kao npr. hrast Perunu, a jasen Svantovidu. Vjerovalo se da je znak dobre božje volje kad bi povjetarac lelujavao njihovim granjem i lišće u trepetanju šuštalalo. (Sučić, 2013: 127)

Veliki značaj kod Slavena imao je i *kult svetog ognja* ili *žive vatre* koji je usko povezan s obrednim žrtvovanjem. Nikola Sučić navodi kako je okrutan način žrtvovanja bio onaj gdje su se žrtvovali ljudi za koji kaže da je srećom vremenom izbljedio. Svaki čin žrtve smatrao se plemenitim činom ukoliko je bio u dobroj namjeri i bilo je vrlo važno da se kod prinosa dobara izabere najbolje od istih kako bi ljudi iskazali svoju zahvalnost i prijateljstvo prema bogovima. (Sučić, 2013: 133) Žrtvovanja su bila usko povezana sa staroslavenskim shvaćanjem molitve. Seljaci su molili za zdravlje, rodnu žetvu, trgovci za dobar posao, lađari za povoljan vjetar itd. Zbog toga su prinoseli žrtve jer su tim obredom oni darivali svoja božanstva. Najčešće je žrtvu prinosisio svećenik/vrač koji je bio posrednik između bogova i

naroda. Smisao žrtve i spaljivanja bio je da se tim prinosima bogovima zamoli za njihovu pomoć ili da se umanjí njihova srdžba. Katičić u knjizi *Naša stara vjera* donosi znanstveno utemeljenije preglede teme te navodi zapise o svetom ognju i navodi kako su Slaveni smatrali da sveti oganj izriče životnu snagu boga Peruna i da je sveta vatra sveta od iskona, ali je to prvo i prije svega čisti obredni oganj, onaj na žrtveniku, u kojem se prinose žrtve bogovima. (Katičić, 2017: 34-35)

3. Uloga slavenske mitologije u književnosti

Mitovi i legende oduvijek su igrali veliku ulogu u socijalnom, kulturnom i povijesnom razvoju društva kroz povijest. Mitologija nam je danas jedan od najvažnijih čimbenika pri antropološkim istraživanjima jer nam govori o tome kako su drevni narodi razmišljali, u što su vjerovali, kako je njihovo društvo funkcioniralo u skladu s ondašnjim vjerovanjima. Služili su se mitologijom kao svojevrsnim načinom tumačenja života i objašnjavanjem pojava koje su im bile strane. Gotovo svi poznati nam drevni narodi imali su svoju mitologiju koja je svoj trag ostavila na njih u kulturi, umjetnosti, književnosti, čak do te mjere da postoje i čitava razdoblja u povijesti koja su mitološke motive iskorištavala kao glavnu smjernicu svog rada, poput klasicizma, romantizma, prosvjetiteljstva, renesanse itd. Najveći trag u europskoj književnosti ostavili su dakako grčka i rimska mitologija s obzirom na činjenicu kako je najviše zapisa ostalo sačuvano upravo iz toga razdoblja i one predstavljaju osnovu današnje europske kulture.

Mit u tradicionalnom značenju riječi, kazuje o nadnaravnim radnjama bogova ili junaka koje su utemeljile neku kulturu. Njegovo je prepričavanje u lancu usmene predaje prvobitnih zajednica bilo ritualni događaj radi obnavljanja kolektivnoga pamćenja i osjećaja pripadnosti matičnoj cjelini. Na mitskim su se svetkovinama svaki put iznova uprizzoravali događaji nastanka bogova, svijeta, čovjeka, zajednice i zakona te se u dramsko-glazbenim obredima prizivanja osvježavalo sjećanje na pretke. Ključna društvena, vjerska i kulturna uloga mita potiče njegovo širenje i ulančavanje u skupine mitova grupirane oko središnjega lika kakva boga ili junaka. Premda je često služio kao uporište za osjećaj kulturne, vjerske ili etničke pripadnosti, koji se tako napajao na drevnim vrelima, mit je, kao uvijek aktualna

pričuva tipičnih likova, motiva, situacija ili obrazaca zapleta na kojoj su se hranila umjetnička djela iz najrazličitijih nacionalnih sredina, s druge strane potkopavao bilo kakvu određenu ukorijenjenost. Biti kao najtradicionalniji pristup mitu smatra onaj koji mitu pristupa kao temi ili motivu, kao ključne ljudske sudbine koja se premješta iz jednog književnog djela u drugo te se u njima može identificirati poredbeno-povijesnim istraživanjem. (Biti, 1997: 317)

Problem koji je važan za razumijevanje slavenske mitologije u književnosti danas jest da su slavenska plemena, koja su se naselila na ova područja oko 6. Stoljeća, bio u tome što nisu poznavali "pisanu riječ" već su, kako Prosperov Novak parafrazira Črnorisca Hrabra, "brojili i gatali crtama i urezima na način pogana." Prosperov Novak također kaže da je hrvatska kultura u sedmom i osmom stoljeću bila usmena, a vjera im je bila prastara i pretkršćanska. Prve hrvatske knjige bile su na općem slavenskom jeziku pisanim na tri pisma (latinica, glagoljica i ćirilica) i zbog toga je teško naći najranije utjecaje mitologije na ranu književnost naroda, a samim time i Hrvata, u ovoj regiji. (Prosperov Novak, 2004: 9-10)

Iako je slavenska mitologija sigurno igrala veliku ulogu kod mnogih književnika, znanstvenika i autora koji su se bavili njezinim proučavanjem, zanimljivo je vidjeti kako je jedan od najvećih hrvatskih književnika Miroslav Krleža bio izrazito protiv ideje slavenske mitologije, ali ponajprije mitologije kao izvora za kritički opis društva i političkoga iskorištavanja uopće. Suzana Marjanić u svome članku *Krležin razgovor o Brest-Litovsku (1918) kao apologija oktobra ili politike prijateljstva*⁵ donosi zapis u kojem se Krleža izrazito kritički koristio navedenim materijalom u esejima i dnevnicima; npr. u dnevničkom zapisu *Bez datuma 1917-19* Krleža bilježi kako su nakon vidovdanskih formula uslijedili recepti o slavenskoj mitologiji: "Ima glupana koji buncaju o slavenskoj mitologiji kao o hljebu nasušnom. 'Slavenska mitologija bila je potreba dana!' (...) Sada još da se 'peruniziramo', bilo bi to sjajno! Već smo se dobro razvidovdani, a sad nam fale još samo slavenski bogovi. Kraljeve i svetitelje već imamo. Valkirizam, valhalaizam, vagnerizam kao protuotrov od germanizma. Budi bog s nama!" (Krleža 1977a:292).

---

⁵<https://www.bib.irb.hr/852125> (posjećeno 14.7.2020.)

4. Tragovi slavenske mitologije u primjerima novije hrvatske književnosti

4.1. Ivana Brlić-Mažuranić – Priče iz davnine

Priče iz davnine glasovita je zbirka bajki objavljena 1916. godine u prvom izdanju *Matice hrvatske*, a drugo izdanje objavljeno je 1926. godine također u izdanju *Matice hrvatske*. Smatraju se književnim vrhuncem autorice Ivane Brlić-Mažuranić i iznimno su utjecajno djelo ne samo na hrvatsku dječju književnost, već i na svjetsku. Djelo je prevedeno na mnoge strane jezike još od samih početaka. Sunčana Škrinjarić u svojoj napomeni o *Pričama* navodi kako je snaga djela u slikovitom izražavanju i da je ljepota djela u tečnom i točnom pripovijedanju spisateljice, raskošno, a opet bez suviše kićenosti. (Brlić-Mažuranić, 2003: 173) Djelo sadrži osam bajki u kojima se Brlić-Mažuranić koristila mnogim elementima slavenske mitologije te je jedno od najreprezentativnijih novijih primjera novije hrvatske književnosti koja se služila istima. U ovom radu pokušat ćemo pronaći tragove slavenske mitologije u svakoj od pripovijedaka koje se nalaze u djelu. Prvu važnu studiju o mitološkim elementima u *Pričama* objavila je Maja Bošković-Stulli na čijem tragu i današnji znanstvenici poput Andrijane Kos-Lajtman, Jasne Horvat i Dubravke Zime objavljuju novija istraživanja na tu temu, kao i sam autor ovog diplomskoga rada.

4.1.1. Kako je Potjeh tražio istinu

Prva pripovijetka zbirke govori nam o starcu Vjestu koji je živio sa svoja tri unuka: Ljutišom, Marunom i Potjehom. Pripovijetka se bavi temama sazrijevanja, obiteljskim odnosima, potrage za smislom i sloge.⁶ Pripovijetka sadrži mnoštvo elemenata slavenske mitologije. Imena koja je Brlić-Mažuranić dala ljudskim likovima pojasnila je Biljana Vidiček u članku koji proučava antroponime pripovijetke i njihovim prijevodima na druge jezike.⁷ Za ime starca – *Vjest*, tvrdi kako je moguće da je značenjem nemotivirano, izvorno ime ili da je

---

⁶https://hr.wikipedia.org/wiki/Kako_je_Potjeh_tra%C5%BEio_istinu (posjećeno 14.7.2020.)

⁷<https://core.ac.uk/download/pdf/153449749.pdf> (posjećeno 14.7.2020.)

izvedenica pridjeva *vješt*. Za *Potjeha* smatra kako je ime proizišlo od glagola *potješiti*; *malo utješiti*. Za ime *Ljutiša Vidiček* smatra da je značenjem motivirano ime i za to daje dokaz iz izvornog teksta: *Ljutišu pak bocka rogom bijes u njedrima, a taj je bijes htio da bude najjači među svima i gospodar svemu svijetu*. Za najstarijeg unuka *Maruna* kaže da se može interpretirati kao marljiv, maran (radišan). Također, vrlo rano u pripovijetci junaci odlaze u šumu koja je, kao i sva priroda, u slavenskoj mitologiji imala veliku ulogu. Katičić navodi kako je *šuma* bilo mjesto gdje je bilo blagodati i gdje se lovilo, a od lovine bi se na stolu našlo raznolikijeg mesa nego od domaćih životinja koje su se uzgajale na dvoru. Ali isto tako upozorava da uz sve blagodati koje je šuma davala, bila je tuđa i opasna i čovjek se je po njoj kretao samo oprezno i oboružan iskustvom, bilo svojim ili prenesenim od starijih. (Katičić, 2017: 100) *Bjesomar* je ime koje se u slavenskoj mitologiji spominje kao vladar zlih i opasnih sila. (Brlić-Mažuranić 2003:169) On je antagonist u priči jer upravo on preko svojih slugu bjesova želi nauditi Potjehu, njegovoj braći i djedu za nepravdu koja mu je nanesena u njegovim očima, te na koncu skoro i uspijeva. Može biti da je nastao kao varijacija slavenskog boga *Černoboga*, božanstva zla i sila tame, iako Sučić navodi kako on proizlazi iz odnosa *More* i *Bijesa*. Prvo pravo slavensko božanstvo s kojim se susrećemo u pripovijetci jest *Svarožić*. Brlić-Mažuranić u pripovijetci piše kako su protagonisti zazivali njegovo ime kako bi izveo sunce: *Moj božiću Svarožiću, zlatno sunce, bijeli svijet! Moj božiću Svarožiću, lunajlije, lunej le!* (Brlić-Mažuranić, 2003: 6). *Svarožić* ili *Svarog* u slavenskoj mitologiji smatra se bogom vatre, sunca i topline, premda su ga prvi Slaveni smatrali istovjetnim s *Perunom Gromovnikom*, koji je bio najviši bog u većini slavenskih mitologija. Brlić-Mažuranić predočila ga je kao prekrasnog mladića iz kojeg je isijavala sunčeva svjetlost. Budući da se većina radnje odvija u šumskom krajoliku, sunce je vrlo važno jer ono se u mnogim mitologijama antičkoga svijeta, uz vodu, smatralo glavnim izvorom života, ono suzbija tamu, ovdje *Bjesomara* i njegove zle sile. Također, manje reference u pripovijetci odnose se na carstvo bogova, njihov dom, što vidimo iz sljedećeg citata: *Uhvati onda starac za ruku unuka i povede ga uza stube do vrata dvora. Lijevom rukom unuka vodi, a desnom rukom pokuca na dveri. I vidi čuda! Odmah se vrata širom raskriliše, otvori se sva sjajnost dvora, a uzvanici i gosti plemeniti dočekaju na dvorima djeda Vjesta i unuka Potjeha.* (Brlić-Mažuranić, 2003: 24)

Sučić za *Carstvo Svjetloboga* navodi kako je to mjesto gdje stanuje *Svarog*, nalazi se na sedmom, najvišem nebu i zato je iznad svih bogova, njegovo je vrhovno prijestolje, a bogovi

koji su njemu bliži su viđeniji i dostojanstveniji. (Sučić, 2013: 87) *Bjesovi* također igraju prominentnu ulogu u pripovijetci, a autorica ih opisuje na sljedeći način: *Sitni, nakazni, guravi, mrljavi, razroki i svakojaki, igrali su oni po rakiti. ...Bijahu oni luda i bezglava čeljad, koja niti je za posao, niti može kome nauditi, dok ih čovjek ne primi k sebi.* (Brlić-Mažuranić, 2003: 8)

4.1.2. *Ribar Palunko i njegova žena*

Radnja pripovijetke smještena je u morskom krajoliku gdje su protagonisti radnje članovi siromašne obitelji koju čine ribar Palunko, njegova žena koja je domaćica i novorođeni sin Vlatko. Ova pripovijetka se čita kao metafora ljudske pohlepe i motivski pripada širem krugu europskih bajki.⁸ U pripovijetci se pojavljuje čitav niz slavenskih mitoloških elemenata kao što su *Zora-djevojka*, otok *Bujan*, kamen *Alatir*, *Kralj Morski*, *morske vile*, kao i tri nemani: *Zmija orijaška*, *Ptica kljuna gvozdenog* i *Zlatna pčela*. *Zora-djevojka* gotovo sigurno se odnosi na slavensku boginju ljepote. Sučić navodi kako se za Zoru pričalo da je ponekad znala uzjahati jelena ili sjesti u čamac koji bi plovio dok bi ona rukama pljeskala po vodi i da se rado kupala u jutarnjoj rosi. (Sučić, 2013: 52) Kao i u mitologiji, Zora je i u pripovijetci prikazana kao blago i dobro božanstvo. *Kralj Morski* je kao motiv iskorišten i objašnjen na kraju autoričinih zabilješki prema Afanasjevljevoj studiji i tamo piše kako su Slovaci i Slovenci pričali o silnom i bogatom Kralju Morskom, što pod morem stoluje.⁹ Otok *Bujan* i kamen *Alatir* specifični su mitološki lokaliteti do kojih je Brlić-Mažuranić najvjerojatnije došla čitajući Afanasjeva. To navode i Andrijana Kos-Lajtman i Jasna Horvat u članku *Utjecaj ruskih mitoloških i usmenoknjiževnih elemenata na diskurs Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić* navodeći sljedeće: *Na 132. str. drugog toma Afanasjev tumači čudesan otok Bujan, te navodi da motiv Bujana ima važnu ulogu u ruskoj predaji i dovodi ga u vezu s ruskim narodnim zaklinjanjima: "Na morē, na okianē, na ostrovē na Bujanē". B.-M. u svojoj bilježnici zapisuje upravo navedenu usmenoknjiževnu formulu: "Na moru na oceanu / Na ostrvu na Bujanu", što je također neizravna potvrda da je čitala*

⁸https://hr.wikipedia.org/wiki/Ribar_Palunko_i_njegova_%C5%BEena (posjećeno 14.7.2020.)

⁹<https://bib.irb.hr/datoteka/554027.025-V-slavisticki-kongres-KOS-HORVAT.pdf> (posjećeno 14.7.2020.)

Afanasjeva. Motiv kamena Alatira, nalazimo i u njezinim rukopisnim bilješkama (pored pojma zapisuje: "bez korijena", misleći na nejasno podrijetlo riječi), te dodaje: "još sad u ruskih zagovorah proti uroka". Afanasjev motiv kamena Alatira također višekratno dotiče (A. 1868:142-149, A.1869:800-801), tumačeći da se radi o dragocjenom, bijelom gorućem kamenu, koji metaforički predstavlja Sunce, leži na ocenu/moru ili na otoku Bujanu, i pluta po oceanu-nebu, u rajskoj oblasti i u carstvu vječnoga ljeta, a na kamenu sjedi krasna djeva (A. 1868:142). (Kos-Lajtman, Horvat, 2012: 159) *Morske vile* Vasiljev opisuje kao vrlo zla bića, osvetoljubive i zlobne, koje najradije gledaju da se čovječanstvo muči kao zmija na trnu. Pjesmom namame svakog smrtnika na propast. (Vasiljev, 1928: 155) U pripovijetci su prikazane kao pola tijela krasne djevojke, a pola ribe razdvojena repa. Tri nemani koje se spominju u pripovijetci imaju specifičnu funkciju, što po pričanju oko Bujana izvode valove, vjetar i gromove. Sučić kaže kako se Crnobog njima služio kad se želio prerušiti, letjeti, plivati, grabiti i navodi da je u njihovom obliku on silan, strašan i jezovit. (Sučić, 2013: 39)

4.1.3. *Regoč*

Pripovijetka u kojoj je glavni lik dobroćudni div *Regoč*, a sadržaj (svađu dvaju sela; Regoč pomaže malim ljudima u nevolji) možemo shvatiti kao metaforu za razjedinjenost. Regoč se u pripovijetci može okarakterizirati kao "nježan div", vrlo čest motiv u europskim predajama i mitovima.¹⁰ Anto Zirdum u svom članku o slavenskoj mitologiji¹¹ piše između ostalog i o divovima, što je upravo naš junak Regoč. Divovi su bili relativno česti u starijim mitologijama i jedni među rijetkim su od rijetkih bićima čija se pojava koristi još i do današnjih dana u mnogim umjetnostima poput filma, književnosti itd. Zirdum kaže kako su divovi bića natprirodne snage, gorostasnog rasta, najčešće nakaznoga i nezgrapnoga oblika, divljega ponašanja, što je izazivalo divljenje običnoga smrtnika. Javljaju se u mnogim mitologijama, od biblijskog Golijata, preko grčkoga Giganta, keltskog Ogmiosa do ruskoga Ispolina, čitava je lepeza divovskih polubožanskih bića koja susrećemo i u nazivima kao što su: gorostas, orijaš, grdosija, kolos, nadčovjek, slot, kiklop i sl. Također, u hrvatskoj

¹⁰<https://hr.wikipedia.org/wiki/Rego%C4%8D> (posjećeno 15.7.2020.)

¹¹<https://bhfantasy.wordpress.com/2011/03/21/anto-zirdum-posredujuca-nadnaravna-polubozanska-bica-u-slavenskoj-mitologiji/> (posjećeno 15.7.2020.)

književnosti osim Regoča poznat je i div Veli Jože, koji je možda potaknuo Brlić-Mažuranić na priču od Regoču, s obzirom na to da je Nazor svoje djelo objavio 1908. godine, tek nekoliko godina prije nego li je autorica objavila svoju zbirku, ali to je samo pretpostavka autora ovoga rada, iako je Bošković-Stulli u *Istarskim pričama* objavila vlastite zapise tada živih tekstova i bilješke koje govore o divovima i vezi s Velim Jožom, ali ona također u *Usmenoj književnosti kao umjetnosti riječi* piše kako joj se čini da su *nacionalne karakteristike pripovijedaka apstraktne, teže ulovljive, katkada ne tako jasno egzistentne kao lokalne i regionalne osebnosti, stoga bi se istraživanja trebala započeti s ovim potonjima, pa bi se tek tada, na osnovu dobivenih obilnijih rezultata, moglo zaključivati i o zajedničkim nacionalnim crtama.* (Bošković-Stulli, 1975: 193)

Regoč je kao div imao sve karakteristike specifične za svoju vrstu, što nam Brlić-Mažuranić u djelu govori iz perspektive vile Kosjenke: *Najednom, kada Kosjenka zakrenula oko najvećeg zida, a ono pod zidom spava golem čovjek, veći negoli najveći hrast u najvećoj šumi. Na tom čovjeku ogromni plašt od debela platna, a opasao se remenom od pet hvati. U toga čovjeka glava velika kao najveći badanj, a brada kao stog kukuruzovine. Tako je velik taj čovjek, da bi tko pomislio: ono se crkveni toranj povalio uza zid.* (Brlić-Mažuranić, 2003: 46) Također, činjenica da je Regoč spavao i živio u Legen gradu konzistentna je s navodima Sučića koji kaže da se divove razlikovalo po mjestima na kojima su živjeli, poput šumskih, brdskih, olujnih, ledenih, zimskih, vodenih, morskih i ognjenih (Sučić, 2013: 27), a Regoč je vjerojatno neki hibrid.

Legen grad jest čudesni grad koji se pojavljuje u hrvatskoj narodnoj predaji.¹² Znamo da je grad bio iznimno velik ne samo zbog činjenice da je tamo spavao div, već ga i autorica opisuje riječima: *Ne bi on nikada mogao izbrojiti (kamenje Legen grada), da ne imadoše onako veliku glavu kao badanj. Ali ovako brojio on i brojio – već hiljadu godina tako brojio i bijaše već izbrojio trideset zidina i petora vrata legenska.* (Brlić-Mažuranić, 2003: 46)

U pripovijetci se pojavljuje i lik vile, *Kosjenka*. S obzirom na to da se u tekstu navodi kako se Kosjenka prvi put spustila s neba na zemlju kako bi jahala, možemo pretpostaviti da spada u *vile oblakinje*. Kao što je navedeno u ovom radu, vile oblakinje živjele su kao služavke boga Peruna i od svih vila imale su najduži životni vijek. Vasiljev u *Slovenskoj mitologiji* kaže da

---

¹²[https://hr.wikipedia.org/wiki/Legen_\(mitolo%C5%A1ki_grad\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Legen_(mitolo%C5%A1ki_grad)) (posjećeno 15.7.2020)

vile grade gradove na oblacima, ali isto tako mogu i srušiti sve što su ljudi sagradili ako ih se naljuti (Vasiljev, 1928: 155), što doduše u pripovijetci nije bio slučaj s Kosjenkom, koja ima više karakteristika "dobre" vile.

4.1.4. Šuma Striborova

Šuma Striborova je jedna od pripovijedaka iz knjige *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić. Govori o starici, njezinu sinu i snahi-zmiji. Snahu je sin našao u šumi, učinila mu se prikladnom za suprugu i doveo ju je kući potpuno nesvjestan njezina podrijetla i začaranosti. No, njezinu su zmijsku prirodu lukavstvom razotkrili mladićeva majka i Malik Tintilinić (namamili su je da pred mladićem tj. suprugom zapaluca rascijepljenim zmijskim jezikom). Raskrinkana snaha je u obličju zmije pobjegla natrag u šumu.¹³

Pojavljuje se nekolicina mitoloških likova od kojih najprominentniju ulogu imaju Domaći, mali kućni dusi/bogovi, koji su obitavali u ognjištima kuća kako bi služili kao zaštitnici doma ili isto tako da načine štetu domaćinstvu. Spasuje Vasiljev tvrdi kako domaća božanstva nisu ništa drugo nego duše predaka, koje su inkarnirane u oblike različitih ljudi ili životinja, kao što su prosjaci, gosti, zmije, leptiri itd. Od tih duša Slaveni su očekivali zaštitu, svako dobro i uspjeh i zauzvrat su stari Slaveni svojim predcima prinosili žrtve. Domaći su svoje ime vrlo vjerojatno dobili od deminutiva imena Domovoj, kako su stari Rusi zvali svog "domaćeg pretka" (Vasiljev 1928:169-170). Nekad se Domaći poistovjećuju s vilenjacija.

Očito je važnu ulogu u pripovijetci imao i bog *Stribor*, što je vidljivo već iz samog naslova. Stribora je Brlić-Mažuranić u tekstu predstavila kao "šumskog starješinu", vladara začarane šume u koju se gujina snaha zaputila kako bi ga zamolila za pomoć. Opis u tekstu relativno je konzistentan s opisima koje izdvaja Marinović, jer ga se u bajci spominje da sjedi u crvenoj kabanici (moguća referenca na macića), a Marinović navodi kako je Stribor često bio prikazivan kao crvenkast čovjek divlje ćudi. (Marinović, 1999: 68) Stribor u pripovijetci također posjeduje nadnaravne moći, poput kontrole životinja i šume, nevremena i ostalih elementarnih nepogoda: *Zanjiše se čitava šuma, provali se zemlja, propade u zemlju ogromni dub s dvorcima i sa selom srebrom ograđenim, nestade Stribora i Domaćih, - ciknu snaha iza*

---

¹³https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0uma_Striborova (posjećeno 15.7.2020.)

duba, pretvori se u guju – uteče u rupu – a majka i sin nađoše se nasred šume sami, jedno uz drugo. (Brlić-Mažuranić, 2003: 76)

Pripovijetka je zanimljiva i iz razloga što se u njoj pojavljuje najveći i evidentan gotovo jedini izvor hrvatske mitologije i kasnijih živih predaja: lik Malika. Ivan Lozica u svome članku *Dva demona: Orko i Macić* na tragu zapisa Maje Bošković-Stulli o tim likovima, gdje napominje kako Bošković-Stulli o "dječaku s crvenom kapicom" navodi sljedeće: *Iz većine navedenih primjera proizlazi da se malik, massariol, mačić, macarol, tintilin u osnovi slažu među sobom svojim oblikom prpošna djeteta u crvenoj kapici i čestom vezom s novcem, ali dok se u prva dva slučaja obično radi o demonima brda, šuma ili polja, dotle u onim daljnim imamo ponajviše duhove mrtve djece ili pak vražićka koji se izlegao iz pijetlova jajeta (no granica tu nije oštra). I duhovi mrtve djece i vragovi, gojeni u jajetu pod pazuhom, koji nose gospodaru novac, poznati su na širokom hrvatskosrpskom području i izvan primorskih krajeva. S nekim razlikama: prvenstveno u primorskim krajevima nose oni imena što smo ih ovdje navodili; u cijelom je primorju osobito karakteristično da se oni prikazuju kao ljupka, vragolasta djeca, s crvenom kapom ili klobučićem, tako slična živim obijesnim dječacima.* (Bošković-Stulli, 1959: 209) Lozica zaključuje kako je Malik mali šumski ili brdski demon ili domaći vražićak koji ljudima pomaže ili donosi novac, a te karakteristike slabe što više odlazimo prema jugu, gdje on sve više poprima obličja umrlog ljudskog bića, a katkada i vraga. (Lozica, 1995: 27)

4.1.5. *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica*

Ova priča je specifična po tome što vile u njoj igraju prominentnu ulogu, a one su ostale veoma prepoznatljiv dio slavenske mitologije koji je ostao utkan u našu kulturu i danas. Kod Brlić-Mažuranić one imaju funkciju zlih vila, takozvanih *vila zatočnica*, koje čine sve u svojoj moći kako bi pomrsile planove junacima naše priče.

Katičić navodi kako od ruskih crkvenih pisaca saznajemo da su ljudi koji godinama nisu propuštali niti jednu nedjeljnu ili blagdansku liturgiju prinosili žrtve Perunu, Volosu i Mokoši, štovali vile i bjesove. Kod nas je ostalo samo vjerovanje u vile i druga neka čudesna bića, a stari su bogovi potpuno zaboravljeni (Katičić 2017:49). Katičić u drugom svom djelu navodi

kako su vile ženska natprirodna bića koja žive u pećinama po gori. One su duhovna bića koja kad se materijaliziraju dobiju oblik lijepih djevojaka duge plave kose što ima dolazi do pola leđa i obučene su u duge bijele haljine. Imaju mogućnost dematerijalizacije i tada defacto postaju nevidljive. Navodi i kako su vile vrlo proturječne. Znaju biti prijateljski sklone i pomagati svojim natprirodnim silama, liječiti bolesti i davati snagu, ali su i vrlo opasne i ljudima zloćudno škode (Katičić 2014:81).

Vasiljev s druge strane, prema rječniku Vuka Karadžića (iako gotovo sigurno obojica parafraziraju Kukuljevića), pod riječju "vila" navodi kako su vile bića koja žive po velikim planinama i po kamenjacima oko vode. Svaka je mlada i lijepa, obučena u bijelu haljinu i dugačke kose niz leđa i prsa. On još jače ističe opasnost vila citatom: *Vila neće nikom zla učiniti, dokle ih ko ne uvredi (nagazivši na njihovo kolo ili na večeru ili drugačije kako), a kad ih ko uvredi, onda ga različno nakaze; ustrele ga u nogu ili ruku, u obe noge ili obe ruke, ili u srce te odmah umire.* (Vasiljev 1928:154)

Važna mitološka figura s kojom se junaci susreću je *Zmaj Ognjeni* ili *Črt*. Vrlo je česta pojava u slavenskoj mitologiji, smatralo se da je zmaj muška zmija, veća i zločestija, zato i opasnija od zmije. Katičić navodi kako riječ *zmaj* potječe iz praslavenskog pjesničkog jezika, a ti pjesnički kao i obredni spisi su ga opisivali kao biće vezano za zemlju, htoničnog (zemnog) demona, koji ruje po zemlji i po njoj vuče brazde, neugodnog i opasnog. (Katičić, 2017: 77) Sučić također spominje Zmaja, ali on ga naziva *Čortom* ili *Čertom*. Navodi kako je "dvojniki" Crnoboga, ali samo po srodstvu, jer dok je Crnobog kao izbačeni rajnik postao predstavnik zla (Zlebog), dotle je Čort "slika i prilika vraga" i on se zna pretvarati u svakakve stvorove. (Sučić, 2013: 38) Vanja Spirin ga opisuje sljedećim riječima: *Taština gospodara tame mogla se mjeriti jedino s njegovom zloćom.* (Spirin, 1997: 59)

4.1.6. *Lutonjica Toporko i devet župančića*

Lutonjica Toporko i devet župančića je pripovijetka iz knjige Ivane Brlić-Mažuranić *Priče iz davnine*. Glavni lik priče je Lutonjica Toporko, a ostali likovi su djed Neumijka, župančići, baka, drvodjelja, dvorski i župan. Događaji se odvijaju u jednoj županiji u vrlo davno doba. Poruka djela je da treba živjeti u skladu s prirodom, a ne graditi mostove ni

prema njoj ni prema ljudima.¹⁴ Kroz cijelu pripovijetku prožeti su elementi koji povezuju mitologiju s prirodom u obliku stabala. Kao što je već navedeno u radu, kult stabala koji su stari Slaveni imali posebno se očituje u priči na primjeru javorovog drveta, pošto se upravo on koristio kao glavni gradbeni element tijela devetero djece.

Djed Neumijka ovako je opisan u prvom pojavljivanju u pripovijetci: *Kad on ovako progovorio, al se pred njim na kuli stvorio starac. Halja mu traljava, brada nepočesljana. Pogledaš li mu bradu i haljinu, misliš: ubogar je zadnji; ali zagledaj mu u oči, odmah vidiš: ako ne zna, što ti znadeš, ali znade, što ti nikad znati nećeš.* (Brlić-Mažuranić, 2003: 114-115) Maja Bošković-Stulli u knjizi *Usmena književnost kao umjetnost riječi* o njemu navodi kako je *starac Neumijka poznat je u ruskim pričama kao isluženi vojnik koji se obavezao vragu da se petnaest godina ne će brijati ni šišati, useknjivati nos, niti čistiti i mijenjati odjeću.* No postoji i mitološka interpretacija tog Neumojke (Bošković-Stulli smatra to mitološkom Afanasjevljevom interpretacijom) po kojoj je on *bog svijetloga neba, prekrasan junak, koji se za sedam zimskih mjeseci ne češlja, ne šiša, ne umiva i ne useknjuje, tj. pokriva se oblacima i maglom. Djed Neumijka mitski je lik oslobođen vještačkih interpretacija fiktivnih mitoloških simbola iz kojih je potekao.* (Bošković-Stulli, 1975: 234) U članku Andrijane Kos-Lajtman i Jasne Horvat nailazimo na kratko pojašnjenje lika djeda Neumijke koji je pojavljuje u priči.¹⁵ Autorice članka navode kako je lik Neumijke preuzet iz Afanasjevljeve studije. U njemu se prema ruskoj predaji Neumijku opisuje kao prljavog i neumivenog starca koji luta svijetom koji kad počesa nos prosipa srebro. U tumaču imena kod Brlić-Mažuranić navodi se gotovo identična stvar.

4.1.7. *Sunce djever i Neva Nevičica*

Pripovijetka je važna jer jednu od središnjih uloga u njoj ima *Mokoš* ili *Mokoša*, jedna od vrhovnih božanstava slavenske mitologije. Boginja plodnosti, zaštitnica žena. Između *Velesa* i *Peruna* stoji *Mokoš* – mati vlažna zemlja i žarko sunce, žensko božanstvo koje je

---

¹⁴https://hr.wikipedia.org/wiki/Lutonjica_Toporko_i_devet_%C5%BEupan%C4%8Di%C4%87a (posjećeno 15.7.2020.)

¹⁵<https://bib.irb.hr/datoteka/554027.025-V-slavisticki-kongres-KOS-HORVAT.pdf> (posjećeno 16.7.2020.)

oličenje majke prirode i njezine plodnosti. Mokoš je, kao mogući ostatak kulta božice majke, njegovanog u većine poljodjelskih društva, možda i mnogo drevnija od muških slavenskih bogova¹⁶. Interesantno je kako u bajci Mokoš biva prvo prikazana kao pozitivan lik, a kasnije se pretvara u negativnog. Vasiljev navodi kako je još Jagić pretpostavljao da je Mokoša zlo božanstvo. Vasiljev također misli kako je ime Mokoše došlo od grčke riječi *mogoso* što znači muke, nevolja. (Vasiljev 1928:105-106) Tim saznanjem Brlić-Mažuranić mogla je lakše prikazati promjenu karaktera boginje u tijeku priče, a to nam govori i u pripovijetci: *ono pak ne bijaše baka, kao što jesu bake, već ono bijaše Mokoš. A Mokoš znala je u svašta da se pretvori: i u pticu i u zmiju i u baku i u djevojku. I još mogaše Mokoš svašta načiniti: i zla i dobra. Ali jao si ga onomu, koji joj se zamjeri, jer bijaše vrlo pakosna. Stanovala Mokoš u glibu nakraj močvara, gdje je jeseni sunce sjedalo. Kod nje bi Sunce sve zime noćivalo, a Mokoš znala i ljute trave i krepke pregovore, te bajila i tetošila nejakom Sunašce, dok se ne bi o Koledama pomladilo i nanovo prosinulo!* (Brlić-Mažuranić, 2003: 142) Koleda koje se spominju u citatu autorica u tumaču imena u knjizi objašnjava kao zimske svetkovine koje se slave zadnjih dana mjeseca prosinca, u slavu Sunca, koje se tih dana iznovice prosine (otud ime mjeseca). Ove svetkovine zasigurno nose ime po boginji Koledi, majci sviju slavenskih bogova i ženi Svarogovoj.

Brlić-Mažuranić spominje i *krijesove*, svetkovine posvećene ljetnom Suncu, koje je tada u svojoj najvećoj snazi. Krijes je bio u uskoj vezi s paljenjem Svetog ognja i ti običaji slavili su se prilikom praznika Ognjenog krijesa pri proslavama žetve, kad bi sva priroda bujala i obilno rodila. Posvuda na bregovima i brežuljcima, na livadama i pašnjacima, palile su se u predvečerje goleme vatre u znamen pobjede Svjetloboga nad silama zime i tame. (Sučić, 2013: 130)

4.1.8. Jagor

Tumač imena navodi *Poludnicu* i *Bagana* kao važne mitološke likove u posljednjoj priči u zbirci. Poludnica dolazi od riječi podne, poludne. Kod Srba i Lužičkih Srba zabilježena

---

¹⁶<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41558> (posjećeno 19.8.2020.)

je usmena priča, da neka stara žena, raščupane kose obitava u koprivama. Ona plaši i žeže djecu da ne prelaze plotove.

Jagor je pripovijetka o pohlepi pridošlice i starosjedilačkoj vjeri u nepovrjedivost posjedništva, ispričovijedana u obliku bajke o lakomoj maćehi i malome Jagoru, kojem u neravnopravnoj borbi pomažu njegove domaće životinje i Bagan, zaštitnik neba i posjeda. (Zima, 2008: 697) Bagan je jedan od domaćih. Po ruskoj narodnoj predaji čuva rogatu marvu, dok Vazila ili Vozila čuva konje. Baganu pripravlja posebni mali ogradak u staji. Tu se on naseljuje i donosi gospodaru sreću i uspjeh s blagom (Brlić-Mažuranić 2003:171).

Tom pripovijetkom koja je dodana *Pričama* u drugom izdanju iz 1926. godine Ivana Brlić-Mažuranić završava svoju knjigu i njome upotpunjava svoju strukturu četiriju najvažnijih tematskih kompleksa – majčinstvo, žrtvu, kršćansku etiku i prirodu, koji se isprepliću kroz sve pripovijetke u njezinom opusu.

4.2. Vladimir Vidrić i elementi slavenske mitologije u njegovim pjesmama

Vladimir Vidrić (1875. – 1909.) bio je hrvatski književnik i jedan od najistaknutijih predstavnika lirike moderne. Jezgru njegove lirike čini 25 pjesama koje je izdao o vlastitu trošku u svojoj jedinoj zbirci, *Pjesme*, 1907. godine. Za svojeg kratkog života objavio je ukupno 41 pjesmu, ali umjetnički najzrelijima i najboljima se smatra tih 25 pjesama objavljenih u istoimenoj zbirci. Vidrićevi pjesnički ugođaji u pravilu su bili uklopljeni u objektivni okvir, dok se njegov lirski subjekt gubio ili skrivao u mitskim likovima i za njegove pjesme smatra se da su bile izrazito osobnog karaktera s obzirom na pjesničke slike koje su najčešće bile slike poganskog, klasičnog ili mitološkog svijeta. Ivo Frangeš je Vidrićevu poeziju opisao ovim riječima: *Svijet Vidrićev djeluje kao krhotina drevnih antičkih vaza, gdje činjenica da je sačuvani prizor još i manji, zbog ulomljenosti, zapravo pojačava dojam. Svijet je to minijaturan, ali do bola čist, s nekom čudesnom trećom dimenzijom, koja višestruko premašuje naše uobičajeno poimanje širine i dubine.*¹⁷

---

¹⁷<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64546> (posjećeno 19.8.2020.)

Josip Užarević navodi kako je sam Vidrić smatrao da svako pjesništvo ima neki odnos prema "višoj stvarnosti" – povezanoj s nebom i bogovima. Kad god je riječ o pjesnikovim kompetencijama i statusu, Vidrić se uvijek dovodi u vezu s najvišim sferama bitka – bogovima. Vidrić je smatrao kako poezija uključuje ne samo komunikaciju s bogovima i nebeskim sferama nego i posve zemaljsku patnju, ništavilo i izdaju. Užarević smatra da spominjanje bogova, poput Zeusa, Peruna i olimpskog konteksta, upućuje na trajnu Vidrićevu sklonost da tematizira davnu prošlost, kako mitsku tako i stvarnu (grčku, egipatsku, rimsku, folklornu, slavensku itd.). Većina Vidrićevih pjesama tematski obrađuje svojevrsnu rekonstrukciju života iz prošlih vremena. Užarević time zaključuje da je prošlost za Vidrića neka vrsta lirske kamuflaže sadašnjosti u kojoj je autor izražavao svoje mišljenje o njemu suvremenim socijalnim stanjem u Hrvatskoj. Bitan faktor Vidrićevih pjesama u shvaćanju mitoloških elemenata jest i pejzaž koji je napučen mitološko-povijesnim likovima i situacijama čija je svrha da u pejzažnu shemu unesu vremensko-narativnu dinamiku. Pejzaž Vidriću služi kao određena vrsta pozornice ili okvira unutar kojeg se odvija lirsko događanje. (Vidrić, 1998: 7-11, U: J. Užarević)

U ovom radu proučit će se elementi iz osam pjesama koje se nalaze u zbirci *Pjesme (Uoblacima, Pompejska sličica, Dva pejzaža, Silen, Jutro, Mrtvac, Perun i Plakat)* i analizirat će se dijelovi tekstova koje možemo povezati sa slavenskom mitologijom, bila to eksplicitna spominjanja božanstava poput Peruna u istoimenoj pjesmi ili pejzažni opisi koji su intertekstualno povezivali religiju starih Slavena s Vidrićevim autorskim djelom.

4.2.1. *U oblacima*

Pjesma *U oblacima* prvi put je objavljena 1904. godine u Zagrebu u časopisu *Pokret*. Tu pjesmu možemo ubrojiti u nekoliko vrsta ovisno o tematici koju obrađuje, a to su pejzažna, misaono-refleksivna i religiozna tema. Pjesnik u prvom licu pripovijeda o susretu s grčkim bogom Zeusom, vrhovnom bogom grčkog panteona, a mjesto radnje (oblaci i nebo) obiluje šarolikim opisima i elementima fantastike. Vidrić nam u drugoj strofi opisuje Zeusa, čiji je lik u kontekstu slavenske mitologije najčešće bio uspoređivan s Perunom, ponajprije stoga što su obojica predstavljali "gromovnike" i vladare neba puka koji ih je štovao. Vasiljev

navodi kako je J. Malala još u 10. stoljeću Peruna nazvao *slovenskim Zevsom*. (Vasiljev, 1928: 51) Druga strofa pjesme donosi sljedeći opis:

A Zevs je divan bog. Razgaljen sjedi.

Prsa su mu široka i gola

Ii b'jel je ko starac. On dok zbori

Silnu glavu spušta ko od bola. (Vidrić, 1998: 21)

O Perunu sličan opis donosi i Sučić gdje piše o anegdoti kada je Perunov svećenik prvi put vidio božanstvo: *...a kad nastupi večer uoči praznika, on uđe u hram i stade predmoćni kip dobrog boga. U sumraku jedva je i vidio njegovo lice i riđu bradu koja mu je odsijevala u svijetlu lojanice...; I gle, starca obori san i u snu mu se javi bog s milostivim osmijehom na licu!* (Sučić, 2013: 102) Također, opisima prostora, tj., mjestom radnje, Vidrić nam već u naslovu govori simbolički značaj njegovog doživljaja, bilo da se lirski subjekt u pjesmi stvarno nalazi među oblacima kao u nekom metafizičkom prostoru ili sniva i opisuje nam uzvišenost trenutka koji mu se dogodio. Sanja Grakalić Plenković kaže da je to bila pjesnikova namjera jer tako prostorni i vremenski koncept pridonose naglašavanju vječnih i poetskih preokupacija poput promišljanja o prolaznosti i smrtnosti.¹⁸

4.2.2. *Pompejanska sličica*

Pjesma *Pompejanska sličica* objavljena je 1901. godine u Zagrebu u časopisu *Život*. Prema lirskoj vrsti pjesmu bismo mogli okarakterizirati kao pejzažnu pjesmu s mitološkim elementima. Tema pjesme jest dolazak nimfi u šumu i opisivanje pejzažnih elemenata. Opis pejzaža bio je tematski kompleks koji bitno određuje Vidrićev pjesnički opus. Užarević navodi da svi osim jednoga opisa pejzaža kod Vidrića mogu biti svrstani u žanr *pseudo-pejzaža*, odnosno povijesnih ili alegorijskih pejzaža. (Vidrić, 1998: 9-10) To je vidljivo u stihovima pjesme, poput:

---

¹⁸http://www.crosbi.znanstvenici.hr/datoteka/844855.Grakalic_Plenkovic_Sofija_2016_rad.pdf (posjećeno 17.7.2020.)

Tamo u dolu, gdje lovori šume

i srebrene vode teku, kucaju srca. – Crni satiri

rumenog ovna peku. (Vidrić, 1998: 30)

Grakalić Plenković smatra kako je upravo takvim uređenim i artificiranim krajolicima Vidrić širi konotacije značenja prostora u književnosti. Slavenski mitološki elementi koji se javljaju u pjesmi su opisi drva lovora, opisi vode koja teče i plamen koji "se penje pod svijetlim panjem". Kao što je rečeno, priroda je imala ogromnu ulogu u vjerovanjima starih Slavena, a zajednički su bili simboli života bez kojih čovjek ne može egzistirati. Vidrić je inspiraciju vjerojatno pronašao ne samo u kultovima stabala, voda i kultu žive vatre u koju su vjerovali naši preci već je vjerojatno bio inspiriran legendom o *Stablu svjetlosti*, mitskog drveta u čije su postojanje vjerovali gotovo svi narodi antičkog i starog svijeta. Ledić u *Mitologiji Slavena* o značenju Stabla piše sljedeće: *O "Stablu svjetlosti" pričaju potomci gotovo svih starih naroda. U početku nije bilo ništa, samo beskonačnost i more, a kraj mora Jasen-Svantibor, svjetsko stablo, osovina svijeta. To svjetotvorno stablo nadvisuje sve visove, krošnja mu siže iznad Svarogovih i Perunovih dvori, a žile zadiru u carstvo Crnoboga. To su dvori bogova: Vidingrad, Svitava i Svitogorski gajevi.* (Ledić, 1970: 93)

4.2.3. *Dva pejzaža*

Pjesme *Pejsaž I.* i *Pejsaž II.* objavljene su 1906. godine u časopisu *Savremenik* u Zagrebu. Kao što i sami naslovi pjesama u zbirci govore, radi se o pjesmama pretežito pejzažnih tema, iako su i prva i druga pjesma prožete alegorijskim značenjima i simbolima. Josip Užarević iznosi ideju da, ukoliko smo upoznati s činjenicom da Vidrićeve pjesme odlikuje osebnost i stroga kompozicijska zakonitost, ne treba isključiti mogućnost da je zbirka (kao cjelovita knjiga) slagana prema dotad neuočenom poetičkom planu. Jedan od smjerova koje Užarević uzima u obzir kako bi se krenulo u potragu za kompozicijskim čimbenicima na razini cijele zbirke jest ideja parnosti ili dvojništva, a ta je ideja u najužoj svezi s načelom kontrastiranja kao potencijalno najvažnijem poetičkom mehanizmu Vidrićeve lirike. (Vidrić, 1998: 17)

U pjesmi *Pejsaž I.* u opisima eksterijera vrlo je primjetno da je Vidrić za većinu deskripcija stvari, pojava i živog svijeta koristi epitete koji kod lirskih motiva prikazuju iznimno žarke ili svijetle boje (žuti cvjetovi, zlaćene pčele, plavo nebo, crveni krovovi, zlatno polje). Pretpostavimo li kako Vidrić spominjanjem "pčele" kao jedine životinje u tekstu nije želio naglasiti metamorfozne moći nekog staroslavenskog božanstva ili nadnaravnog bića, jedini relativno uočljiv motiv koji bismo mogli povezati s mitološkim elementima jest učestalost pojavljivanja žute, ali poglavito zlatne boje. Zlato kao motiv u okviru slavenske mitologije, kako Katičić navodi, saznajemo iz ruske "ophodničke" pjesme koja se pjevala za vrijeme uskršnjih blagdana, na jedan dan u godini gazdarica ide na vrelo po vodu i vidi kako iz njega izvire srebro i zlato. Tog dana počinju proljetna čudesa i u tome se slažu i baltička i slavenska predaja. To je vidljivo iz sljedećih stihova: *Tuda je išla gazdarica, išla je s vjedarcima, s vjedarcima s tesanima; razmahala se za riđim zlatom, pocrpila je čisto srebro...* (Katičić, 2017: 135-136) I u knjizi *Sveti trokuti* autori knjige daju referencu na zlato kao motiv u vidu *zlatnih vratiju* kao stajaće oznake za mitska vrata božanskog dvora/grada u slavenskoj folklornoj predaji. (Belaj, 2014: 63)

Pejsaž II. pjesma je pisana u prvom licu u kojoj pjesnik govori o svom noćnom doživljaju pod okriljem mjesečeve svjetlosti. Već u prvoj strofi imamo vrlo jake poveznice s mitološkim elementima jer se pojavljuje personificirani lik mjeseca koji (kao i sunce) u mnogim starim mitologijama ima vrlo zapaženu ulogu:

Nebeski je putnik mjesec

Lako je odskakivao

Nad svijetlim oblačnim rubom

I opet u nebo plivo. (Vidrić, 1998: 31)

U starijem sloju slavenske mitologije mjesec kao nebesko tijelo smatran je "gazdom" dvora boga Peruna, a to saznajemo iz starije ruske priče koju nam donosi Katičić, a u njezinom je kontekstu mjesec nazvan Ivanom: *Koledari, nedorasli mladci, nedorasle, prekrasne djevojčice, sočili su, iskali Ivanov dvor. A Ivanom dvor niti je blizu, niti je daleko, niti je blizu, niti je daleko, na sedam stupova. Uokrug tog dvora srebrni je plot; oko toga plota sve svilena trava; na svakom kolcu u plotu po dragulj. U tom plotu stoje tri visoke palače na vrhu*

zlatne. U prvoj je visokoj palači – svjetao mjesec...Svjetao mjesec – to je gazda u kući...(Katičić, 2017: 133) U "novijem" sloju slavenske mitologije štovao se Tatomir kao bog Mjeseca. Tatomir je slovio za iznimno inteligentnog, ali i prepredenog boga, međutim, usprkos tome bio je vrlo štovano božanstvo kod Slavena. Za njega se veže priča kako je ljudima udijelio brojeve. Od dana u tjednu posvećen mu je ponedjeljak i često se njegov lik nalazio na nadgrobnim pločama. (Marinović, 1999: 43-44)

4.2.4. *Silen*

Pjesma *Silen* objavljena je 1904. godine u časopisu *Pokret* u Zagrebu. Prema lirskoj vrsti možemo je svrstati u pejzažnu pjesmu. Protagonist radnje u pjesmi je Silen, mitološki pratitelj grčkoga boga radosti i veselja, Dioniza.¹⁹ Za pjesmu je specifičan način na koji Vidrić dinamizira statičnost i smiruje dinamičnost, što postiže tako da se koristi metodom poznatom kao *efekt zrcala*. Trodimenzionalnost prostora Vidrić reducira plošnošću, smještajući je u jednu plohu – vodenu površinu, poput odraza neba u zrcalu vode, koji onda tako smiren ponovno odbljescima odbija i reflektirajućom putanjom svjetla ponovno postiže dinamičnost atmosfere. Otvarajući pjesmu *Silen*, mjesečevo svjetlo odražava se u vodenoj površini:

U poljskoj vodi tiho mjesec sijeva,

A s grmlja pada preko puta sjen. (Grakalić Plenković, 2010.)

Zatim se odbija osvijetljavajući na tren svjetlošću zatečenog Silena:

Polako ide, smije se – i sluša:

...K zvjezdanom nebu vrč okrenuv – kuša

I sloni uz nju (bahantku), bijel i sijedih vlas'. ... (Grakalić Plenković, 2010.)

---

¹⁹<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55949> (posjećeno 19.8.2020.)

i na kraju pjesme, čineći tako zatvorenu kompozicijsku strukturu, vraća se natrag, osvjetljavajući put:

Putniče, sustaj, ogledaj se, svrni

*Gle, mjesec sja – i tvoj se bijeli put!*²⁰

4.2.5. *Jutro*

Pjesma je prvi put objavljena 1898. godine u sklopu *Hrvatskoga salona* u Zagrebu. Prema tematici pjesma bi se mogla svrstati u pejzažnu pjesmu. Kao i u većini pjesma u zbirci koju je Vidrić objavio, fokus pjesme jest naglašenost vizualnosti koju je pjesnik želio ostvariti kako bi prenio doživljaj eksterijera i ugođaja unutar teksta. U časopisu *Kolo* Joža Skok ističe kako uz tu bogatu slikovitost prikaza valja spomenuti i akustičko-ritmičku impresivnost Vidrićevih stihova. Napominje kako u autorovim tekstovima sve pršti od glazbe glasova, a akordi i zvukovi poniču istodobno s nizine kao kod pjesme *Jutro*:

Svitaše. Još bi tama u lugu.

Pan se ukaza s omašnim mijehom,

On stupi na čistac pod jasiku tanku

I tu se oglasi smijehom. (Vidrić, 1998: 36)

Također napominje i kako je Vidrić koristio kontekstualne i asocijativne pratnje koju sugestivno pobuđuju i nazivi brojnih, biranih glazbala po njihovoj specifičnoj melodioznosti, kao što to radi u ovoj pjesmi Panovim izborom mijeha ili gajdi kao instrumenta.²¹ (Skok, 2009.) Pan i nimfe najprominentnije su mitološke figure u pjesmi. Pan je bio grčki bog šuma, polja, pastira i stoke i zbog toga se smatrao zaštitnikom prirode kod starih Grka, a njegovu

---

²⁰https://bib.irb.hr/datoteka/672523.Matica_hrvatska_-_Kolo_1-2_2010._-Poetika_secesije_u_poeziji_Vladimira_Vidria.htm (posjećeno 17.7.2020.)

²¹<https://www.matica.hr/kolo/313/fenomen-vidriceve-lirike-20668/> (posjećeno 18.8.2020.)

ulogu kod starih Slavena imao je Stribor, kojega je Marinović opisao ovako: *Nuto i vrijeme zadržta visom kadli se iz besmrtnog daha, zaodjenut mirisom jagode, uskrisi snažan i crvenkast bog – vjetar Stribor. Nosijaše on krvav mač sred pijeska i zvijezda, klasja i lišća, sna i zvijezda. Bijaše blag, oštar, studen i tih, nježan i mio.* (Marinović, 1999: 69) Ulogu nimfi, pratiteljica bogova kod Slavena su obnašale vile, a prema kontekstu pjesme možemo zaključiti kako se radi o šumskim vilama:

Plahe su sjene dišle iz tame

I plesat stale na zelenoj travi.

Bile su divlje plavojke Nymphae

S bijelimi vijenci na glavi... (Vidrić, 1998: 36)

4.2.6. *Mrtvac*

Pjesma *Mrtvac* objavljena je 1902. godine u Zagrebu u časopisu *Vijenac* i prema lirskoj vrsti mogli bismo je svrstati u misaono-refleksivnu pjesmu, iako ima dosta pejzažnih elemenata, ali oni nisu glavni motivi koji pokreću ambijent u tekstu. Atmosfera koju je Vidrić prenio na tekst pjesme vrlo je sumorna, tiha, spora, melankolična i sjetna. Cijeli tekst prepun je motiva koji mogu biti shvaćeni kao negativni (crna zemlja, utrnuta žrtva, razlivena voda itd.). I *mrtvac* u pjesmi, u prenesenom značenju, mogao bi značiti manjak životnog elana i čežnje koji je lirski subjekt imao za vrijeme svog postojanja na ovozemaljskom svijetu, a na koncu ga je ta plaha sudba i tuga sustigla i u zagrobnom životu. Zanimljivo je također za spomenuti kako Vidrić čitatelja polako uvodi u nepoznate i fantastične svjetove. Grakalić Plenković smatra da to premještanje lirskog prizora u dispartni, imaginarni svijet upućuje na nekoliko interpretacija Vidrićeve poezije. Ponajprije donosi odmak od stvarnosti, tzv. lirsku kamuflažu, bijeg u daleke svjetove koji omogućuju polemičan odnos između zbilje i suvremenosti. Pritom je sama migracija fluidna, imaginarni svjetovi doimaju se realno, naglašeno vizualno, dok se prizor – nošen lirskom logikom – fantastično stvara pred nama. Zamisljeni prostori naglašavaju dramatičnost, ali i nostalgiju za prošlim kulturama, što Grakalić Plenković tumači

kao Vidrićevu nemogućnost ili nevoljkost da sudjeluje u suvremenom svijetu, pa preko svojih tekstova lirskom subjektu želi omogućiti preseljenje u drugi svijet kako bi on mogao sveobuhvatnije vidjeti, doživjeti i opisati lirski trenutak u kojem se našao. Način na koji Vidrić opisuje svijet u kojem se lirski subjekt našao nakon svoje smrti mogli bismo povezati s carstvom Crnoboga u slavenskoj mitologiji. U knjizi *Hrvatski mitovi i legende* Vanja Spirin nam prikazuje detaljan opis podzemnog svijeta za koji kaže da se nalazi na drugom (donjem) kraju Drveta svijeta. Opisuje Trtar, dio dijela podzemlja kao mjesto gdje nikad nisu doprle zrake sunca: *U maglenim dubinama Trtara nalazi se Temnava, otok smrti na kojem se uzdiže mračna Lelej gora. Na samom vrhu gore je Tamnograd, čelični dvori u kojima stoluje Crnobog i njegova opaka svita, Onokraj duboka bezdana, uz samo korito Rijeke zaborava, nalazi se ulaz u donji svijet. Preko njenih mutnih voda dolazi se u svijet podzemlja i carstvo Crnoboga.* (Spirin, 1997: 26) Opisi ambijenta u kojem se lirski subjekt nalazi dočarava jednako strašne uvjete kao kod Spirina: *Crnom zemljom preoranom razlile se voda sjajne, a oblaci nebom plove u tušine veličajne.; S kamena po crnoj zemlji val se dima povijava. U kraj žrtve utrnute oboreni starac spava.; Ubila ga ruka silna, vječno jaka, vječno živa, što živote rasipava i živote utrnjava.* (Vidrić, 1998: 39)

4.2.7. *Perun*

Pjesma *Perun* objavljena je u Zagrebu 1901. godine u časopisu *Život*. Vrstu lirске pjesme teško je za odrediti s obzirom na to da Vidrić iskorištava toliko raznolikih motiva kroz tekst, počevši očigledno iz mitoloških elemenata slavenske mitologije, ljubav prema prirodi, pjesničkom pozivu itd. Radeći rekonstrukciju vjerovanja starih Slavena, autor čitatelje nahodi prema osjećaju grandioznosti i strahopoštovanja koju su potencijalno osjećali naši preci u davnim vremenima. Perun, slavenski bog groma, oluja, pobjede i pravde u gotovo svim zapisima ili je najviše božanstvo ili prvi bog do Svaroga, oca bogova na panteonu slavenskih bogova. Vidrić u svojoj pjesmi evocira razne pozitivne emocije poput divljenja, poštovanja, velebnosti. Donosi eksplicitne opise božanstva koje su gotovo stopostotno podudarne sa zapisima proučavatelja slavenske mitologije:

Na ravnom brijegu, nad sedam voda

Gromovnik Perun vlada,

Lagano drijema i žezlo spušta

I sjeda mu glava pada. (Vidrić, 1998: 40)

Zanimljivo je i razmotriti i kako je Vidrić opisao svetkovinu koju je slavenski narod održao unutar pjesme:

Odjekuju polja! Tvoj narod (Slaveni) se gosti –

A goste djevojke služe.

Vrlo je vjerojatno, s obzirom na to da autor evocira lik i djelo boga Peruna, da se u tekstu aludira na razne svetkovine i proslave koje su se kod Slavena održavale u njegovo ime. Sučić navodi da se Perun štovao kao zaštitnik doma i ljudi koji je u tamnim noćima (oblastima Crnoboga) na svojim ognjenim kolima ili na vrancu iz čijih kopita proizlazi ognjena vatra rastjeruje sve poklonike zla, koje je gađao i ubijao svojim strijelama. Kod svake gradnje prizivalo bi se Perunovo ime da im zaštiti dom i gradnju i da je poštedi od svoje srdžbe. Starješina bi triput udario kladivom na postavljeni temelj u znak Perunova blagoslova. (Sučić, 2013: 93) Katičić žrtvu u praslavenskom smislu značenja te riječi opisuje kao *na prvom mjestu zazivanje, hvaljenje i slavljenje. Slavenska je žrtva tako bez obzira na prinose i popratne obredne čine, koji su pri njezinu prinošenju svakako bili neizostavni, sama u prvom redu bila zaziv, pohvalna pjesma, slavljenje, obredni tekst, tj. njegovo izvođenje. Sveti pjev.* (Katičić, 2017: 65) Iznimno je zanimljiva i posljednje strofa pjesme, u kojoj lirski subjekt, u ovom slučaju pjesnik, čime je Vidrić vjerojatno dao paralelu na sebe samog, iznosi svoje divljenje i zahvalu prema Perunu:

U bučnom kolu blagoslov zbori

Tvoj pjesnik, kralj od kraljeva –

U nebo upire slijepo oči

I divnu ti pjesmu pjeva. (Vidrić, 1998: 40)

Time autor nije pokazao samo svoje znanje o životu i vjerovanjima starih Slavena, već je projicirao i svoju misao o statusu pjesnika ili umjetnika u svijetu u kojem je živio, što je kasnije bio slučaj i kod pjesnika poput Antuna Branka Šimića.

4.2.8. *Plakat*

Plakat je pjesma objavljena u časopisu *Savremenik* u Zagrebu 1906. godine i kao lirski pjesma svrstava se u pejzažnu liriku s elementima misaono-refleksivne pjesme. I u toj pjesmi prominentno mjesto Vidrić je namijenio za detaljne opise prostora u kojem se lirski subjekt nalazi. Autor jasno opisuje sliku "vječnog prizora" na temelju kompozicije prostora na kojoj gradi scenu pjesme.²² S obzirom na mnoge elemente kojima bi se ova pjesma mogla nazvati baladom, bitno je za spomenuti da Dunja Fališevac u svom radu *Baladeskne pjesme Vladimira Vidrića* navodi kako se Vidrićeve pjesme mogu svrstati u balade jer ih njihovi moderniji opisi određuju kao osobitu vrstu epskog pjesništva, kao kratku epsku formu koja ujedno sadrži i lirski moment, pri čemu je lirski podređen epskom ili su oba momenta u zajedničkoj ravnoteži. Ali ako je obratno, više nije riječ o epskoj pjesmi već o lirskoj pjesmi s baladesknim crtama.²³ Vrlo je prominentna uporaba motiva bjeline u pjesmi: *Kud pade snijeg bjelasaju se staze; Na hrdih stijenah bijele se i ginu. U snijegu stope. Blijed se ljulja mjesec u svijetlih krpah, što po stijenah plinu.* (Vidrić, 1998: 45) Uzimajući u obzir autorov afinitet prema slavenskoj mitologiji, mogli bismo doći do zaključka kako je bio inspiriran legendom o *Bjelobogu*, kao i samom činjenicom da je bijela boja oduvijek u zapadnoeuropskim kulturama bila simbol dobro, čistog i nevinog pa je u tome pronašao motive koje je upotrijebio u pjesmi. Bjeloboga spominje Ledić kao dijametralnu suprotnost *Crnobogu*, kao bog svjetla i dana, boga dobra. Utjelovljene *Bjeloboga* su stari Slaveni gledali u svakom od dobrih i svijetlih božanstava, poput *Svantevida*, *Peruna*, *Triglava* itd. (Ledić, 1970: 47-48) Grakalić Plenković također napominje da, prema Bachelardu, pjesniku poznat, slikovit krajolik služi kao vinjeta, kao medij u stvoreni i umjetnički prostor što povezuje sjećanja i uspomene s realnim prostorom u blizini.

---

²²https://bib.irb.hr/datoteka/672523.Matica_hrvatska_-_Kolo_1-2_2010._-_Poetika_secesije_u_poeziji_Vladimira_Vidria.htm (posjećeno 18.7.2020.)

²³http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/7152/1/03_Falisevac.pdf (posjećeno 18.7.2020.)

Zaključak koji proizlazi iz analize Vidrićevih *Pjesama* jest da je interes za njegovo djelo poprilično velik, bio on u prošlosti ili dandanas, ne samo za poetske dosege njegova pjesništva već i za mitološke elemente kojima su brojne pjesme prožete. Dugoročno se recepcija *Pjesma* pokazala vrlo povoljnom, osobito u krugu književne znanosti, kojoj su pjesme često služile kao predložak analiza i interpretacija, počevši od Vidrićevih suvremenika Antuna Gustava Matoša, Antuna Branka Šimića preko Dragutina Tadijanovića sve do "modernijih" interpretacija koje nam donose Josip Užarević, Sanja Grakalić Plenković i Dunja Fališevac.

4.3. Vladimir Nazor i elementi slavenske mitologije u djelu *Veli Jože*

Vladimir Nazor (1876. – 1949.) bio je hrvatski književnik, nastavnik, političar i prozaist koji je za više od pedeset godina svog djelovanja napisao brojne romane, pripovijetke, dječje priče, pjesme, putopise, dnevnike i rasprave, a preveo je mnoga djela talijanske i njemačke književnosti. Osnovnoškolsko obrazovanje stekao je na svom rodnom mjestu, otoku Braču, nakon čega završava gimnaziju u Splitu i završava sveučilišni studij u Zagrebu i Grazu. Interes za književnost pokazivao je već u đачkoj dobi. Nazor se smatra jednim od najplodnijih književnika u povijesti hrvatske književnosti i najplodniji je hrvatski pjesnik između dvaju svjetskih ratova u 20. stoljeću. Prvih dvadesetak godina njegovog književnog rada uglavnom se poklapa s razdobljem hrvatske moderne i u tom vremenu Nazor prelazi put od pjesnika u potrazi za svojim "originalnim" književnim stvaralaštvom, sve do nacionalno angažiranog poetskog tribuna. Među njegovim prvim djelima bila su ona koja su bila inspirirana mitološko-legendskim motivima, hrvatskom poviješću i ostalim širim slavenskim motivima (*Slavenske legende* 1900., *Knjiga o kraljevima hrvatskijem* 1903., *Živana* 1902.), kao i potrebom da prosvijetli i osvijesti istarski puk s obzirom na to da je najveći dio svog života proveo upravo na tom području (poema *Krvava košulja* 1905., *Veli Jože* 1908.).

Kao i Vidrić prije njega, Nazor je ušao u književnost s građom iz grčke i slavenske mitologije u doba kad je hrvatskom lirikom vladao "pomodni" pesimizam i kozmopolitizam. U hrvatsku je književnost unio smisao za prirodu, počeo je uzdizati fizičku snagu u vrijeme kad su drugi

uzdisali i plakali. Prema Domjaniću i Nikoliću on je u hrvatsku liriku unio osjećaj životnog veselja. U pripovijetkama kao što je djelo *Veli Jože*, iznosio je u obliku alegorija nedaće hrvatskog naroda (međusobna nesloga, robovanje tuđincima, opijanje radikalnim krilaticama itd.) na način da ih mogu čitati i djeca. (Nazor, 2001: 79-80; U: Sandra Belčić)

Pripovijetka *Veli Jože* književno je djelo Vladimira Nazora izdano 1908. godine, a riječ je o dobroćudnom divu Joži koji živi u okolici grada Motovuna. Djelo je nastalo na temelju folklornih motiva s kojima se autor susretao za vrijeme svoga boravka na tom području. Suvremenije zapise o divovima donosi i Bošković-Stulli u *Istarskim narodnim pričama* s pričama o kraljeviću Marku koji sadi gradine, a radnja obje priče odvija se u Motovunu, kao i *Veli Jože: Je bi va Lugu Kralovićen Marko, on da je u jedan dan sve gradine nasadi i reka da je to njegova broskva. U Motunu u crikvi su kolone. Su povedali da je jedna ženska od banji San Štefano nosila va Motun jenu kolonu na glavi za crikvu. A imela je i preslicu i prela po putu.*, i divovima koji grade toranj: *Su bili neki veli i jaki judi. Kad su zidali turan u Motunu i u Buzetu i crekvu pod grotu, da su si bat posujivali jedan drugomu. Jedan je bi u Motunu, a drugi u Sveton Štefanu i su si preko drage davali bat. I žene su bile jake pa su na glavi nosile kolonu od crikve, a na hrbatu otroka i još su po putu plele hlače.* (Bošković-Stulli, 1959: 130) Evelina Rudan u svojoj knjizi *Vile s Učke* navodi kako se o predajama koje tematiziraju nadnaravna bića na istarskom području često govorilo kao onima koja su pred nestankom ili su već nestale te ona navodi kako je istraživanje, na kojem se temelji njezina knjiga, potencijalnom "nestanku" predaja i njihovih protagonista (vile, orko, štriga, mora, krsnik itd.) ili potencijalnoj "živosti" pristupa iz ustanovljenoga koncepta narativne plodnosti i nju definira kao sposobnost likova i tema predaje da oforme nove predaje i/ili osiguraju optjecajnost starih varijanti u okviru žanrovskih značajki predaje, a pod uvjetima funkcija koje ostvaruju u društvu i kulturi (Rudan, 2016: 9), a time vidimo kako je u povijest Istre utkana i mitološka komponenta i prošlih i sadašnjih vremena. Iako je djelo sam Nazor smatrao neuspjelim, ono će postati jednim od reprezentativnih odrednica njegove proze, a i do današnjih dana lik Jože smatra se simbolom hrvatske Istre, alegorijskom slikom nacionalne prošlosti, poniženja i muke, ali i snage i moći koja se stoljećima opirala odnarođivanju.²⁴ *Veli Jože*, kao i većina Nazorovih istarskih priča, ima motivsko-tematsko uporište u prostoru Istre i Kvarnera te je u knjizi vrlo prepoznatljiva, (isto kao npr. kod Šenoe u njegovim romanima)

---

²⁴https://hr.wikipedia.org/wiki/Veli_Jo%C5%BEE (posjećeno 18.7.2020.)

naglašena ili diskretna, piščeva nacionalna ili socijalna angažiranost, poglavito u djelima koja su objavljena prije Nazorove zbirke *Šuma bez slavuja* iz ciklusa *Šumske idile*. S obzirom da *Veli Jože* spada među priče pisane prije te zbirke, valja napomenuti kako je socijalna i nacionalna angažiranost snažno istaknuta u djelu, ali je ona s obzirom na hrvatsku nacionalnoprosvjetiteljsku književnost 19. stoljeća iskazana na moderniji način, specifičnim nazorovskim miješanjem realnog i fantastičnog te neoromantičarskim okretanjem folklornoj baštini i mitu uz često korištenje alegorija i simbola, lirskog diskursa te stiliziranih dekorativnih pejzaža. U priči većina likova poprima mitske dimenzije, izuzev građana Motovuna, ali i fantastični lik Jože sjedinjuje u sebi realne osobine kolektivnog lika istarskog puka. Nazor je u *Velom Joži* zahvatio niz općeljudskih pitanja, posebno pitanja slobode, pravde i ljudskog dostojanstva te pitanje borbe između dobra i zla. Nazor takvim načinom pisanja želi kao angažirani lirik kod istarskoga puka probuditi ljubav i ponos prema Istri i to čini preko arkadijskih slika istarskog pejzaža, slaveći poput starijih hrvatskih pjesnika (Zoranić, Baraković itd.) pojedine lokalitete; korištenjem istarskog folklora (obradama pojedinih istarskih priča i pjesama). Nazor kroz upotrebu poetiziranih alegorijskih i simboličkih slika progovara i o svojim intimnim preokupacijama: o nutarnjem sazrijevanju, o samoodreknuću, pregaranju i žrtvi, o svojoj fasciniranosti snagom i mijenama ohole snage silnika u krotku dobrotvoru (potaknutu tuđim praštanjem i ljubavlju), odnosno o putu "preko podivljale prirode" k nutarnjoj arkadiji i za to je Nazoru odgovarala forma poetske alegorijske priče koja se svojom ironičnošću, sklonosti simbolizmu i dekorativnosti savršeno preklapala s njegovim umjetničkim nagnućima. (Rados, 2008: 262-263) Zbog toga se radnja djela odnosi na Jožu, dobroćudnog, velikog, jakog, ali i naivnoga diva kojeg Mletci iskorištavaju u gradu Motovunu te on nakon niza isprepletenih događaja na koncu djela spoznaje kako je ljudska sloboda nešto najvrjednije te moramo težiti prema tome da je i dosegnemo.

Veli Jože se, prema Donatu, na trenutke čini kao bajkom u kojoj je osnovna problematika djela sadržana u naivnoj ideji da se svijet promijeni i oplemeni, a onda se suočavamo s umjetninom koja oblikuje svijest konkretno odabranog čovjeka. (Donat, 1972: 149) Također, Boris Koroman u svom radu *Postkolonijalno čitanje Nazorova Velog Jože* smatra kako čitanje djela iz moderne perspektive može iz teksta iščitati elemente produkcije i reprodukcije, prezentacije i reprezentacije kolonijalnog diskursa i rekonstrukcija kolonijalnog subjekta nasuprot dosadašnjim interpretacijama teksta kao priče o narodnoj borbi, borbe protiv eksplantacije i o potrebi narodnog zajedništva. Koroman i nakon završne analize svog rada

zaključuje kako se tekst s pravom može kanonizirati kao tekst koji proizvodi i oslanja se na snažne nacionalne predodžbe kroz koje se na nekoliko razina može govoriti o neoromantizmu, mitologiji ili usmenoj književnosti.²⁵

Pripovijetka sadrži i mitološke elemente od kojih su dakako najprominentniji divovi, čiju smo funkciju unutar slavenske mitologije kratko već obradili u ovome radu. Ali osim njihove funkcije kao fantastičnih bića koja se pojavljuju u pričama slavenskih legendi, div Jože je specifičan jer njegova pojava, građa i ćud simboliziraju istarskoga seljaka koji se borio protiv opresije mletačke vlasti. U tekstu *Nazor* prvi susret ljudi s divom Jožom opisuje ovako: *Orijaš. Jak kao bik, kuštrave glave, razdrta odijela i prašan, buljio je u Mlečića i kesio zube, nalik na kudronju koji ne da na gospodarevo, ali i ne srče preko plota.* (Nazor, 2001: 6) Već ovdje je evidentno stajalište autora o položaju hrvatskog seljaka u odnosu prema opresorima koji su kroz povijest vladali istarskim poluotokom, iako je u tekstu konkretno riječ o Mlecima, tj. Mletačkoj Republici. Miroslav Šicel smatra kako je bitna odrednica činjenica da se kroz tekst u prvi plan stavlja presijecanje realističnih i fantastičnih elemenata. Pripovijetka je ispunjena optimizmom i spoznajama o vlastitim mogućnostima otpora bilo kojem tuđinu, ali uvijek vlastitom snagom. (Šicel, 2005: 158) Belaji navode kako je riječ *div* u folkloru pojedinih slavenskih naroda nailazimo i u izvedenicama srednjovjekovnih likova, poput češkog *div-muža* i *div-žene*, s kojim se povezivao pridjev *divlji*. Navode kako je ta riječ u početku označavala ono što je *Divovo* (Božje), za razliku onog što je čovjekovo, "pitomo". Ali autori napominju kako treba biti oprezan s proučavanjem etimologije riječi jer je iz iranskog preko turkijskih jezika do naših prostora došla riječ u njezinom današnjem obliku, ali u značenju "orijaša" (i ona je nekad značila "bog", ali je već u iranskom promijenila značenje u "zao demon"). (Belaj, 2014: 53) Jevgenij Paščenko u radu *Mitološka simbolika u Nazorovom stvaralaštvu*²⁶ napominje kako je *Nazor* lik Jože pretvorio u svojevrсноg kristijanificiranog osloboditelja koji će preporoditi domovinu, vratiti veličanstvenu prošlost i stvoriti uvjete koji su adekvatni za dostojanstveni život. On to povezuje s Nazorovim stvaranjem takozvanog *Istarskog mita* za koji je autor iskoristio mitološku simboliku u retrospekciji prošlosti, a taj mit se temelji na osmišljavanju prošlosti projektirane na realnost i usmjeravanju prema budućnosti. Mitska konstrukcija kod Nazora temelji se na osnovnim položajima socijalno-utopijskih legendi: prošlost je zlatno doba, negativna sadašnjost posljedica je djelovanja zlih

²⁵file:///C:/Documents%20and%20Settings/ivan%20zeljko/My%20Documents/Downloads/Boris_Koroman_str_176_196.pdf (posjećeno 19.7.2020.)

²⁶<https://www.bib.irb.hr/615071>, posjećeno 19.7.2020.)

snaga, a budućnost je ispunjena nadanjem u dolazak osloboditelja.²⁷ Lik Jože u kontekstu pripovijetke na taj način je prikazan ne samo svojom iskonski dobrim moralitetom, već nam taj čin oslobođenja autor prikazuje i na način Jožinog oslobođenja pripadnika svoje vrste, divova: *Gorostasu ne bi dosta što prestraši vlastelu kao da je i on neki, nego mu se prohtjelo upravo njih i oštetiti. Ono je morsko strašilo u čovječjem liku naišlo na Jurića, gorostasna momka koji je već dvjesta godina u službi vlastelina u Kršanu, pa ga nagovorili ili prisililo da baci u rijeku gospodarev plug i da ga slijedi. Jurić ga povede k ljudeškari što ore njivei pase stoku plominskoj gospodi, a zatim pod grad Kozjak, Belaj i Lupoglav, u Poreč, Pazin i Buzet. I u svakome se mjestu odmetnuo kmet-div od svoga gospodara.* (Nazor, 2001: 32-33)

Nakon proučavanja i istraživanja dostupne literature na temu divova i mitoloških elemenata u djelu *Veli Jože*, može se zaključiti kako je interes čitateljske, ali i znanstvene publike za te teme i motive bio velik te da je Nazor u jednu ruku uspio u svom naumu da "pouči" ne samo istarski puk, već i sveobuhvatan puk Hrvata o staroj tradiciji naše regije sve do dandanas (djelo je na popisu lektira u osnovnim školama) te je uspješno ukomponirao svoje mišljenje o povijesnim i političkim kontekstima koji su se događali u Istri i Hrvatskoj prije i za vrijeme njegova života te to u djelu prenio na jedan zanimljiv i alegorijom prožet način koji je ostavio dubok trag na noviju hrvatsku književnost kao i pojačao interes čitateljske i znanstveno-istraživačke publike za te teme.

5. Zaključak

Analizom i proučavanjem povijesti, vjerovanja i svakodnevice starih Slavena mogli smo pretočiti njihova tadašnja znanja i otvoriti jedan maleni dio kulture koju su nam naši preci ostavili i poslužiti se njima u ovom radu. Specifično, u ovom radu taj utjecaj smo prikazali i interpretirali u detaljnoj obradi triju književnih opusa koji su svojim nastankom nanovo podigla interes suvremenog hrvatskoga čovjeka za proučavanje slavenske mitologije. Pišući ovaj rad nailazimo na brojnu literaturu na koju smo se oslanjali za analizu i proučavanje zadanih djela, bila ona prožeta mitološkim opisima koji se oslanjaju na starije

---

²⁷file:///C:/Documents%20and%20Settings/ivan%20zeljko/My%20Documents/Downloads/Jevgenij_Pas_c_enk_o.pdf (posjećeno 19.7.2020.)

izvore, a navode ih u 20. stoljeću (Spirin, Sučić), povijesnim izvorima i literaturom kojom su autori pojasnili značenje slavenstva i slavenske zajednice (Budak, Matasović), filološkim izvorima koji su objasnili jezične i književne pojave u kontekstu tekstova slavenske mitologije (Katičić), antropološkim i folklorističkim izvorima koji su nam u radu naveli objašnjenja života starih Slavena i pojasnili narodne običaje i vjerovanja na jedan suvremeniji, "znanstveniji" pristup (Kukuljević, Belaji, Bošković-Stulli, Ledić, Vasiljev, Rudan itd.) ili pak književnoznanstvenim izvorima i literaturom na koju se ovaj rad pretežito oslanjao kako bismo bolje mogli razumjeti kontekst napisanoga ne samo kod autora tekstova koje je ovaj diplomski rad proučavao, već i cijeli kontekst proučavanja načina na koja su ta djela nastala, bilo to iz povijesnih, socijalnih, nacionalnih i još mnoštva drugih motiva kojima su autori bili inspirirani u trenutku pisanja svojih djela (Užarević, Fališevac, Koroman, Paščenko, Šicel, Biti, Prosperov Novak, Kos-Lajtman, Marks, Horvat itd.). Isto tako je primjetna i činjenica kako noviji radovi i izvori koji se bave proučavanjem slavenske mitologije imaju čvršće znanstveno utemeljenje u odnosu na stariju literaturu koja se više oslanja na romantiziranje tematike koju proučavaju iako zbog toga nisu ništa manje vrijedna obzirom da se većina današnjih znanstvenika i oslanja na svoje prethodnike pri istraživanju svojih radova i izvora te se time upotpunjava cijeli korpus koji se bavi proučavanjem slavenske mitologije i sličnih elemenata kao i radova autora čijim opusom je ovaj rad inspiriran.

Bilo to od Ivane Brlić-Mažuranić, priznatom kao najvećom književnicom moderne hrvatske dječje književnosti, koja je svojim *Pričama iz davnine* napisanima nama danas tako davne 1916. godine, svoj djeci svijeta omogućila da se iz njezinih pripovijedaka upoznaju i sa slavenskim vjerovanjima i da na primjeru interakcija sviju tih likova i bogova uz napeti siže izvuku vrijedne pouke koje će ih pratiti kroz čitavo djetinjstvo i život. Naposljetku, ovaj rad je htio pokazati koliko je Ivana Brlić-Mažuranić za vrijeme života u Slavanskom Brodu ipak, dok je pisala *Priče iz davnine*, nalazila vremena proučavati bogatu slavensku mitologiju zemalja te je vrlo maštovito iskoristila dijelove slavenskih mitskih vjerovanja kako bi prenijela zrele i jednostavne poruke svim naraštajima kojima je to namijenila. Njezine priče pokazuju i mogućnost da se starija kultura održi na životu, iako u izmijenjenom obliku kao što je to uradila Brlić-Mažuranić i to s dosta velikim uspjehom.

Ili pak, s druge strane, u vrijeme moderne postoji i Vladimir Vidrić, izniman pjesnik i čovjek koji je bio istovremeno i vizionar i fanatik, koji je svojom izvrsnom poezijom pripada

vrhovima suvremene hrvatske lirike. Zbirka pjesmama iz 1907. godine, *Pjesme*, prožeta je i slavenskim mitološkim elementima i motivima koji su postali jednom od glavnih karakteristika proučavanja književnoga rada autora. Oni u njegovim pjesmama stvaraju plejadu simbola, značenja i mogućnosti za interpretaciju teksta na nevjerojatno velik broj načina, a sve zahvaljujući Vidrićevom znanju i volji za proučavanjem i mitologije.

Veli Jože je djelo koje je Vladimir Nazor objavio 1908. godine i osim činjenice kako sadrži mnoge elemente slavenske mitologije i hrvatskih predaja iz Istre, važno je da je autor djelo zamislio kao svojevrsnu alegoriju života Hrvata kroz povijest kojom je nastojao poučiti svoje suvremenike, a i nas danas kako je bitno ne izgubiti volju i želju za ponosom i slobodom, jer bez tih stvari egzistencija nije moguća.

Svi ovi faktori pridonijeli su tome da mnogi moderni hrvatski autori posežu za temama i motivima slavenske mitologije u svojim djelima, ne kako bi kao naši stari preci objašnjavali život i pojave koje sami ne mogu razumjeti, već kako bi nama kao i budućim naraštajima hrvatske djece i odraslih prenijeli znanje i otvorili nam novi svijet mašte koji nam je utkan već generacijama prije kroz našu književnost. Upravo zbog toga slavenska mitologija će uvijek imati integralnu ulogu u hrvatskoj književnosti za sve naraštaje.

6. Literatura

- Belaj, Juraj; Belaj, Vitomir 2014. *Sveti trokuti – topografija hrvatske mitologije*, Matica hrvatska, Zagreb
- Biti, Vladimir 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb
- Bošković-Stulli, Maja 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb
- Bošković-Stulli, Maja 1959. *Istarske narodne priče*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb
- Brlić-Mažuranić, Ivana 2003. *Priče iz davnine*, Znanje d.d., Zagreb
- Budak, Neven 1994. *Prva stoljeća Hrvatske*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Katičić, Radoslav 2014. *Gazdarica na vratima*, Matica hrvatska, Zagreb
- Katičić, Radoslav 2017. *Naša stara vjera*, Matica hrvatska, Zagreb
- Kukuljević, Ivan Sakcinski 1851. *Bajslavje i crkva. Vile*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. 1: 86–104.
- Ledić, Franjo 1970. *Mitologija Slavena – knjiga II*, vlastita naklada, Zagreb
- Marinović, Marinko 1999. *Junaci starohrvatskih mitova*, Tiskara Varteks d.o.o., Varaždin
- Marks, Ljiljana 2009. *Legends about the Grabancijaš Dijak in the 19th Century and in Contemporary Writings*. Acta Ethnographica Hungarica 54/2: 319–336
- Matasović, Ranko 2008. *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb
- Nazor, Vladimir 2001. *Veli Jože*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb
- Prosperov Novak, Slobodan 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, Marjan tisak, Split
- Rados, Zvezdana 2008. *Leksikon hrvatske književnosti: djela*, Školska knjiga, Zagreb
- Rudan, Evelina 2016. *Vile s Učke*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Spirin, Vanja 1997. *Hrvatski mitovi i legende*, Pegaz d.d., Zagreb
- Sučić, Nikola 2013. *Hrvatska narodna mitologija*, Denona d.o.o., Zagreb
- Šicel, Miroslav 2005. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb
- Vasiljev, Spasoje 1928. *Slovenska mitologija*, Arion Zemun, Zemun
- Vidrić, Vladimir 1998. *Pjesme*, Rijječ, Vinkovci; U: Užarević, Josip

Zima, Dubravka 2008. *Leksikon hrvatske knjiženosti: djela*, Školska knjiga, Zagreb

Internetski izvori i hiperveze

Fališevac, Dunja *Baladeskne pjesme Vladimira Vidrića*

(http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/7152/1/03_Falisevac.pdf, zadnji pristup 8.8.2020.)

Grakalić Plenković, Sanja *Migracije u zamišljene svjetove – imaginarna dvojnost prostora u formiranju poetičkog izražaja u stihovima Vladimira Vidrića*

(http://www.crosbi.znanstvenici.hr/datoteka/844855.Grakalic_Plenkovic_Sofija_2016_rad.pdf, zadnje pristup 8.8.2020.)

Grakalić Plenković, Sanja *Poetika secesije u poeziji Vladimira Vidrića*

(https://bib.irb.hr/datoteka/672523.Matica_hrvatska_-_Kolo_1-2_2010_-_Poetika_secesije_u_poeziji_Vladimira_Vidria.htm, zadnji pristup 8.8.2020.)

Horvat, Jasna; Kos-Lajtman, Andrijana *Utjecaj ruskih mitoloških i usmenoknjiževnih elemenata na diskurs Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić*(<https://bib.irb.hr/datoteka/554027.025-V-slavisticki-kongres-KOS-HORVAT.pdf>, zadnji pristup 8.8.2020.)

Koroman, Boris *Postkolonijalno čitanje Nazorova Velog Jože*

(file:///C:/Documents%20and%20Settings/ivan%20zeljko/My%20Documents/Downloads/Boris_Koroman_str_176_196.pdf, zadnji pristup 8.8.2020.)

Marjanić, Suzana *Krležin razgovor o Brest-Litovsku (1918) kao apologija oktobra ili politike prijateljstva*

(<https://www.bib.irb.hr/852125>, zadnji pristup 19.8.2020.)

Paščenko, Jevgenij *Mitološka simbolika u Nazorovom stvaralaštvu*

(<https://www.bib.irb.hr/615071>, zadnji pristup 8.8.2020.)

Skok, Joža *Fenomen Vidrićeve lirike*

(<https://www.matica.hr/kolo/313/fenomen-vidriceve-lirike-20668/>, zadnji pristup 19.8.2020.)

Vidiček, Biljana *Anthroponyms of the fairy tale Kako je Potjeh tražio istinu by Ivana Brlić-Mazuranić and aspects of their translation in target language texts*

(<https://core.ac.uk/download/pdf/153449749.pdf>, zadnji pristup 8.8.2020.)

Zirdum, Anto *Posredujuća nadnaravna polubožanska bića u slavenskoj mitologiji*(<https://bhfantasy.wordpress.com/2011/03/21/anto-zirdum-posredujuca-nadnaravna-polubozanska-bica-u-slavenskoj-mitologiji/>, zadnji pristup 8.8.2020.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56587>, zadnji pristup 8.8.2020.

https://www.google.com/search?q=seoba+slavena&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiBms6QttzqAhUmposKHe23DIoQ_AUoAXoECAwQAw&biw=1920&bih=969#imgrc=KmjH0KQq0BqYiM, zadnji pristup 8.8.2020.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47769>, zadnji pristup 18.8.2020.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Kako_je_Potjeh_tra%C5%BEio_istinu, zadnji pristup 8.8.2020.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Ribar_Palunko_i_njegova_%C5%BEena, zadnji pristup 8.8.2020.

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Rego%C4%8D>, zadnji pristup 8.8.2020.

[https://hr.wikipedia.org/wiki/Legen_\(mitolo%C5%A1ki_grad\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Legen_(mitolo%C5%A1ki_grad)), zadnji pristup 8.8.2020.

https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0uma_Striborova, zadnji pristup 8.8.2020.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Lutonjica_Toporko_i_devet_%C5%BEupan%C4%8Di%C4%87a, zadnji pristup 8.8.2020.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41558>, zadnji pristup 19.8.2020.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64546>, zadnji pristup 19.8.2020.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55949>, zadnji pristup 19.8.2020.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Veli_Jo%C5%BEe, zadnji pristup 8.8.2020.